

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

**VÝTVARNÝ PROJEV U DĚTÍ S CAN SYNDROMEM
(DEMONSTROVÁN NA PŘÍPADOVÉ STUDII JANY)**

Saša Hašková

Vedoucí práce: Mgr. Jan Kulhánek

Praha 2015

Prague college of psychosocial studies

**AN ARTISTIC EXPRESSION AT CHILDREN WITH
CAN SYNDROME.
(DEMONSTRATED ON A CASE STUDY OF JANA)**

Saša Hašková

The Bachelor Thesis Work Supervisor: Mgr. Jan Kulháněk

Praha 2015

Anotace

Tato práce se zabývá případovou studií Jany, která trpí syndromem CAN. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. První se zaměřuje na teoretické zpracování arteterapie, syndromu CAN a vztahu rodič-dítě v jednotlivých vývojových fázích. Praktickou část tvoří případová studie Jany, která se soustředí především na vztahovou zkušenost s touto dívkou a na její výtvarný projev. Autorka se snaží artefaktům porozumět v kontextu Janina komplikovaného života a zabývá se významem této tvorby pro ni.

Klíčová slova:

Arteterapie, syndrom CAN, případová studie

Abstract

This thesis deals with a case study of Jana, who suffers from CAN syndrome. Text is divided in theoretical and practical part. Former is aimed on a theoretical background of art therapy, CAN syndrome and parent-child relationship at individual evolutionary stages. Practical section consists of case study of Jana, which mainly focuses on experience with her and on her artistic expression. Author tries to comprehend this artistic artefacts in context of Jana's complicated life and addresses significance of them for her life.

Key words:

Art therapy, CAN syndrome, case study

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů a literatury.“

V Praze dne 24. 7. 2015

.....
Saša Hašková

Poděkování

Děkuji tímto Mgr. Janu Kulhánkovi za odborné vedení při vypracování této magisterské práce, podnětné připomínky a metodické rady. Tímto bych chtěla poděkovat i osobám, které mi poskytly informace o případu, který jsem v této práci zpracovala.

OBSAH

ÚVOD	7
VYSVĚTLENÍ POJMŮ	8
1 CAN SYNDROM	9
1.1 DÍTĚ JAKO OBĚŤ	12
1.2 PROČ RODIČE TÝRAJÍ SVÉ DĚTI	16
2 VZTAH RODIČ-DÍTĚ V JEDNOTLIVÝCH VÝVOJOVÝCH FÁZÍCH	20
3 ARTETERAPIE	24
3.1 CÍLE ARTETERAPIE	25
3.2 ARTETERAPEUTICKÉ PŘÍSTUPY	25
3.3 ARTETERAPIE V ČECHÁCH	26
3.4 ARTETERAPEUTICKÝ VZTAH	27
3.5 ARTETERAPIE U DĚTÍ	27
3.5.1 <i>Cíle arteterapie u dětí</i>	28
3.5.2 <i>Vývoj dětské kresby</i>	28
3.6 INTERPRETACE KRESBY	29
3.6.1 <i>Barvy</i>	30
3.6.2 <i>Symboly</i>	31
3.6.3 <i>Kresebné testy</i>	32
4 VLASTNÍ VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ – OBECNÉ ZÁSADY	34
4.1 METODICKÉ POSTUPY	34
4.1.1 <i>Téma a cíl výzkumu</i>	34
4.1.2 <i>Výzkumné metody</i>	35
4.2 PŘEDSTAVENÍ PROJEKTU ANDROMEDA	35
4.3 ETICKÝ PŘÍSTUP V PRŮBĚHU VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	36
5 PŘÍPADOVÁ STUDIE	37
5.1 ÚVOD DO PŘÍPADOVÉ STUDIE	37
5.2 SOCIOPSYCHICKÁ ANAMNÉZA	37
5.2.1 <i>Rodinná anamnéza</i>	38
5.2.2 <i>Osobní anamnéza</i>	39
5.2.3 <i>Sociální anamnéza</i>	39
5.3 SOUČASNÝ STAV (STATUS PRAESENS)	40
5.4 VLASTNÍ PRÁCE S JANOU	41
5.4.1 <i>Úvod do vlastní práce s Janou</i>	41
5.4.2 <i>První kontakt s Janou</i>	42
5.4.3 <i>Další práce s Janou</i>	43
5.5 ZHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ PROVEDENÝCH AKTIVIT	51
5.6 ANALÝZA	52
ZÁVĚR	54
LITERATURA	55
PŘÍLOHY	58

ÚVOD

„Umění a násilí jsou svou povahou na protilehlých pólech. Tento fakt v dnešním světě plném násilí dává umění nesmírné šance (ŠICKOVÁ-FABRICI, 2008, s. 70)“.

Východiska mé práce bych shrnula do dvou bodů. První je můj dlouhodobý zájem o výtvarnou činnost a její terapeutické využití. Tento zájem vyústil v osobní účast na víkendovém sebezkušenostním semináři o arteterapii pod vedením PhDr. Ingrid Hanušové, Ph.D. a kurz arteterapie se zaměřením na sebepoznávání ve Výtvarném ateliéru Malování kreslení pod vedením Mgr. Hany Kandlerové.

Druhým zdrojem mého zájmu o tuto problematiku byl výtvarný projev Jany, trpící syndromem CAN, za kterou jsem pravidelně docházela v rámci Projektu Andromeda po dobu jednoho školního roku. Během této doby se mi Jana přibližovala především díky jejímu výtvarnému projevu a tak mi dovolila nahlédnout i do jejího prožívání svých životních zkušeností.

Má práce se skládá z teoretické a praktické části. Teoretickou část dělím na čtyři základní oblasti. V první se věnuji tématice CAN syndromu. Ve druhé oblasti se soustředím na vztah rodič-dítě v jednotlivých vývojových fázích. Dále se pak zabývám arteterapií a na konci této kapitoly se věnuji výzkumnému postupu, který jsem si zvolila pro praktickou část této práce.

V praktické části se věnuji případové studii Jany, kterou dělím do čtyř částí. Nejprve nastiňuji případ, následně představuji Projekt Andromeda, v rámci kterého jsem se s Janou setkávala. Zabývám se také její osobní a rodinnou anamnézou. Dále se věnuji vlastní práci s ní. V závěru shrnuji výsledky této práce.

Vysvětlení pojmů

Klokánek

Tento projekt nahrazuje ohroženým dětem přechodnou rodinnou péči do té doby, než se mohou dostat zpátky ke své rodině, nebo do trvalé náhradní rodinné péče. Klokánek je projektem Fondu ohrožených dětí, což je nevládní nezisková organizace pomáhající týraným, zanedbávaným, zneužívaným, opuštěným, nebo jinak sociálně ohroženým dětem (*Klokánek*, 2014).

Projekt Andromeda

Projekt, který pomáhá sociálně znevýhodněným dětem, jež jsou umístěny v dětských domovech, Klokáncích a azylových domech. Projekt se pokouší těmto dětem alespoň částečně nahradit kontakt s blízkou osobou a tím zmírnit jejich citovou deprivaci (*O Projektu*, 2013).

1 CAN SYNDROM

Tato kapitola se věnuje problematice syndromu CAN, který bude vymezen dle několika autorů, dále se soustředím na tuto problematiku z hlediska dítěte a na závěr popíšu důvody, proč rodiče týrají své děti.

Téma ubližování dětem se objevuje již ve starém Egyptě. V novodobé historii se impulsem ke vzniku nové legislativy a veřejné diskuse stala výroční zpráva Americké pediatrické společnosti, kde v roce 1961 americký pediatr Henry Kemp zavedl pojem „battered child“ (bité dítě). V následujících letech se uchytil pojem syndrom CAN (z anglického „child abuse and neglect“), který zahrnuje i sexuální zneužívání a zanedbávání (PÖTHE, 1999, s. 34).

Zdravotní komise Rady Evropy definuje týrání takto: „Tělesné týrání je tělesné ublížení dítěti anebo jeho nezabránění, popř. nezabránění utrpení dítěte, včetně úmyslného otrávení nebo udušení dítěte, a to tam, kde je určitá znalost či důvodné podezření, že zranění bylo způsobeno anebo že mu vědomě nebylo zabráněno“ (cit. dle PÖTHE, 1999, s. 35).

Tělesné týrání se často pozvolna vyvine z tělesného trestání. Touto problematikou se zabýval PÖTHE (1999, s. 35), který uvádí nejčtenější druhy tělesného týrání u nás jako například: řezání, kousání, bití různými předměty, trhání vlasů atd. Mnohé z těchto praktik nechávají na těle týraného stopy, které mohou vést k prokázání týrání.

Dále sem patří i bití řetězy, či bušení dítětem o zem, nebo o stěnu, které mohou způsobit různě dlouhé bezvědomí, různé fraktury, nebo vnitrolebeční krvácení i smrt dítěte. Děti mohou být ohroženy i dušením, topením nebo naopak pasivitou dospělého (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 283).

Vedle fyzického zmiňují Hartl a Brassard (cit. dle LANGMEIERA a KREJČÍŘOVÉ, 2006, s. 283) týrání psychické, u kterého lze rozlišit pět podtypů:

- Pohrdání – ponižování, nadávání.
- Terorizování – hrozby tělesným násilím či smrtí.
- Izolování – zavírání v místnosti, izolace od dospělých či vrstevníků.
- Korumpování – povzbuzování k antisociálnímu chování, k užívání drog či alkoholu.
- Odpírání emoční podpory – nedostupnost („dej mi pokoj“, „neotravuj“).

Dále vymezujeme pět kritérií, se kterými bychom se měli setkat v případě psychického týrání a zneužívání:

- Psychické týrání a zneužívání popisuje vztah mezi rodičem a dítětem,
- obavy dítěte prostupují, či charakterizují vztah rodič-dítě,
- interakce mezi nimi jsou skutečně, či potenciálně škodlivé tím, že zhorší psychické zdraví a vývoj dítěte,
- psychické týrání a zneužívání zahrnuje zanedbávání,
- podmínkou psychického týrání a zneužívání není fyzický kontakt (GLASER, 2002, p. 702).

Zvláštní formou týrání je tzv. Münchhausenův syndrom v zastoupení („syndrom barona Prášila“). Dnes je také známý také jako syndrom navození nemoci. Na této formě týrání se podílí většinou matka, která sama způsobí zdravotní potíže dítěte například změnou dávkování léků, kontaminací odebraných vzorků, udává alergii dítěte, nebo mu zadržuje potravu. Jsou popsány případy, kdy matky použily tyto praktiky i po hospitalizaci dítěte snažíce se tímto způsobem řešit své komplikované osobní či manželské situace (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 283-284).

Mezi emocionální zneužívání řadíme teror nemoci, při němž má nemoc dospělého velký vliv na celou rodinu. Dospělí si na dětech vybíjejí vztek a bolest ze svého trápení a děti se stávají oběťmi. Děti jsou nuceny v této situaci pomáhat a v důsledku toho nabývají své vlastní hodnoty pouze pomocí druhým (RÖHR, 2011, s. 132).

Zanedbávání je: „vážné opomíjení rodičovské péče nezbytné pro tělesný a duševní vývoj dítěte“ (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 286). Jedná se o výživu, hygienu, zajištění přístřeší a školní docházky, dohled nad školním prospěchem dítěte, i trávením volného času a ochrana v nebezpečí (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 286).

Zanedbávání definuje Zdravotní komise Rady Evropy takto: „Zanedbávání je jakýkoliv nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu vývoji dítěte anebo dítě ohrožuje. Tělesné zanedbávání je pojímáno jako neuspokojování tělesných potřeb dítěte. To zahrnuje neposkytování přiměřené výživy, oblečení, přístřeší, zdravotní péče a ochrany před zlem. Citové zanedbávání je neuspokojování citových potřeb dítěte, a to pokud se týká náklonnosti i pocitů dítěte, že někam patří“ (cit. dle PÖTHE, 1999, s. 50).

Zvláštní formou zanedbávání je psychická deprivace, kterou definujeme jako: „psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu“ (LANGMEIER a MATĚJČEK, 2011, s. 26).

Těžká deprivace dle LANGMEIERA a MATĚJČKA (2011, s. 310), která trvá dosti dlouhou dobu způsobuje ve struktuře dítěte obvykle celkové změny, které nemusejí být vratné. Dále tito autoři uvádí, že: „Čím mladší je dítě a čím déle deprivace trvá, tím menší je naděje, že jisté poruchy, hlavně v emocionální oblasti, přetrvávají i tam, kde se pacient sociálně a intelektově přizpůsobil celkem normálně“ (LANGMEIER a MATĚJČEK, 2011, s. 310).

Velmi vysokou úmrtnost v sirotčincích devatenáctého století se sice podařilo začátkem 20. století zavedením základní péče a hygieny značně snížit, ale opožděný a nerovnoměrný vývoj dětí vychovávaných v ústavech, kterým byla z ideologických důvodů dávána u nás přednost i po roce 1948 bohužel setrval. Až zákon o rodině z roku 1963 umožnil zavést individuální pěstounskou péči, skupinovou péči rodinného typu například SOS dětské vesničky (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 288 – 289).

Sexuální zneužívání vymezuje Zdravotní Komise Rady Evropy touto definicí: „Sexuální zneužití dítěte je nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoli pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoli, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoli, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba“ (cit. dle PÖTHER, 1999, s. 52). Z této definice je zřejmé, že při sexuálním zneužívání se setkáváme s rozdílnými typy praktik, které se z praktického hlediska dělí na kontaktní a bezkontaktní (PÖTHER, 1999, s. 53).

1.1 Dítě jako oběť

Tato podkapitola uvádí problematiku dítěte v roli oběti.

LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ (2006, s. 290) uvádějí, že ve všech věkových kategoriích jsou nejvíce ohroženi slabí jedinci, závislí, nemocní či postižení. Tyto děti jsou současně zranitelnější a méně odolní. Pravděpodobnost ohrožení dětí zvyšují i vrozené temperamentové vlastnosti jako například plačtivé, nebo děti těžko vychovatelné děti.

PÖTHE (1999, s. 88 - 89) se věnuje charakteristice dětí, které se staly oběťmi násilí podrobněji. Všimá si, že tyto děti se často stávají obětí týrání či zneužívání opakovaně a věnuje pozornost vlastnostem dítěte. Zejména biologickým faktorům, které mohou působit negativně při vytváření optimální vazby mezi matkou a dítětem.

Především děti předčasně narozené fyzicky méně atraktivní a těžko utižitelné vyžadují náročnou péči. Jejich matky mají větší míru úzkosti, často spojenou s depresí a pocity selhání. Tímto bývá vytváření vazby matky s dítětem narušeno. I u dětí s obtížně zvladatelným temperamentem a i u tzv. hyperaktivních dětí se setkáváme s tímto rušivým mechanismem. Kromě biologických faktorů si tento autor všimá i jiných okolností, které dělají dítě pro případné sexuální zneužití zranitelnější. Jedná se především o neinformovanost ze strany dítěte a přílišný respekt k dospělému, který je v naší kultuře obvyklý. Nejvíce jsou ohroženy děti, které postrádají citovou blízkost rodičů (PÖTHE, 1999, s. 89-91).

LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ (2006, s. 290) zdůrazňují, že dívky, ale i dospělé ženy své problémy většinou zvnitřňují. Jsou často depresivní, trpí poruchami příjmu potravy, či mají suicidální sklony. Chlapci problémy projevují spíše navenek, například se jim zhoršuje školní prospěch, jsou agresivní, či mají delikventní chování.

Fyzické týrání má podle LANGMEIERA a KREJČÍŘOVÉ (2006, s. 290) závažné následky fyzické i psychické. U kojenců jsou v USA smrtelné následky tělesného týrání zanedbáváním péče na prvním místě v příčinách úmrtí. V batolecím a předškolním věku se vyskytují vedle zdravotních problémů i problémy psychické: celková vývojová retardace, na které se mohou spolupodílet i vlivy organické.

Většina týraných dětí bývá spíše pasivní, apatická, neumí se radovat ze hry a nevyjadřuje své pocity. Menšina (asi čtvrtina týraných) je naopak již v batolecím věku

agresivní, nebo má náhlé agresivní projevy bez zřetelného vnějšího podnětu. Častý je neklid, úzkostné soustředění na okolí a současně pseudodospělé ochranné chování k mladším dětem (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 290).

Hra týraných dětí je dezorganizovaná, ve hře si tyto děti nestanoví cíl. Týrané dítě nezahajuje sociální kontakt, citově se odtaňuje a samotné city sděluje spíše nepředvídatelně. Jeho emoční signály nejsou zřetelné (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 290 - 291).

Podle PÖTHE (1999, s. 40) si děti představují rodiče jako bezchybné bytosti, které nejsou schopny udělat jakoukoliv špatnost. Když rodič ubližuje dítěti, tak to vnímá jako důsledek své vlastní špatnosti, či provinění. Násilí ze strany rodiče vnímá jako odmítnutí, jež jen potvrzuje špatnost dítěte. Postupem času začíná být přesvědčeno, že není hodno lásky druhých.

RÖHR (2011, s. 136) popisuje u dítěte dvě možnosti vyrovnání se s týráním od svých rodičů. V prvním případě oběť disociuje tzn. odděluje se od reality a utlumuje své pocity. V druhém případě dítě dospívá v přesvědčení, že si zasluhuje trest, protože je špatné a ztotožní se s agresorem.

Také PÖTHE (1999, s. 40) dochází k podobným závěrům: „Dítě má pocit, že nemůže kontrolovat, a tudíž ani jakkoli ovlivňovat to, co se s ním děje. Pokud je ohrožen mimo něj, nemůže ho ani předvídat. Aby týráním mohlo lépe předvídat, s týrajícím rodičem se ztotožní. Pomocí rodiče s nímž se identifikovalo, bude trestat samo sebe. Tím se zdroj ohrožení ocitne v něm, a ne mimo něj, kde o něm nemá přehled.“

Následky psychického týraní jsou v poškození osobnostního vývoje a sebepojetí dítěte (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 291).

Následky zanedbávání se stupňují s věkem, při čemž se postupně zhoršuje se školní prospěch a zároveň se zvyšuje množství kázeňských přestupků (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 291).

Podle PÖTHE (1999, s. 57) každé sexuální zneužití prožívá oběť jako bolestnou zkušenost. Její hloubku a pravděpodobnost vzniku dlouhodobých následků ovlivňuje řada vlivů jako forma a počet zneužití, vztah oběti k „abuserovi“ a také jak a jestli oběti blízcí lidé tuto skutečnost přijali, či nikoliv.

Způsob, jak se dítě vyrovnává s traumatem sexuálního zneužití popsal nejlépe americký psycholog Finkelhor (cit. dle PÖTHE, 1999. s. 57 - 58). Rozeznává tyto fáze: traumatická sexualizace, stigmatizace a bezmocnost.

Abuser vyvolává v dítěti zneužitím intenzivní sexuální pnutí, ale tato sexuální stimulace neodpovídá stupni psychické a tělesné zralosti dítěte. Dítě má naléhavou potřebu uspokojovat své sexuální potřeby a tak se může stát rukojmím abusera, nebo může sexuálně napadat své vrstevníky. Tyto děti, zvláště pak chlapci, jsou pak často neklidné a nesoustředěné.

Ve druhé fázi prožívá oběť silné pocity sebeobviňování a to především v případech incestu. Oběť má neustálý pocit, že je „to“ na něm vidět, že je poznamenána (stigmatizace) na celý život. Cítí se zkažená, špinavá nečistotou, která se nedá smýt.

Třetí fáze je charakterizována bezmocí, úzkostí a hněvem, které ale oběť, místo proti násilníkovi, obrací proti sobě. Pokusy zneužívání zastavit jsou většinou mařeny psychickým někdy fyzickým násilím či citovou manipulací. V případech, kdy je otec zneužívající, má někdy hlubší následky odmítnutí dítěte matkou, než zneužití samo.

LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ (2006, s. 291) uvádí: „K dlouhodobým následkům sexuálního zneužívání patří deprese, pocit bezmocnosti, úzkost, dissociativní poruchy, ale i poruchy osobnostního vývoje (hraniční osobnost, mnohočetná osobnost). Bývá narušeno sebepojetí – dítě se cítí být špatné a pošpiněné, má pocity viny a studu, ztrácí důvěru v okolí (zejména pokud ke zneužívání docházelo ze strany blízké osoby). Závažně a dlouhodobě narušený bývá ovšem zejména vývoj sexuální role i celé osobnostní identity dítěte, v dospělosti pak mívají oběti sexuálního zneužití obtíže v navazování zralých intimních vztahů“.

Dítě, které je týrané od doby, co si svou minulost pamatuje, chápe bolest jako přirozenou součást svého života. Oběť si uvědomí, že to, co se mu děje není „normální“ pouze pokud prožije stav opačné kvality, tedy stav psychické a fyzické pohody. Zjistí, že existuje i jiný svět, než ve kterém dosud žila. Tuto zkušenost může zprostředkovat vztah například se zdravotníkem, pedagogem, trenérem, příbuzným, či přítelem rodiny. Takové pouto se buduje po delší čas, ale má přirozeně terapeutický rozměr, protože pomáhá dítěti zacelovat jeho duševní rány. Nejtěžším okamžikem tohoto procesu je získání důvěry dítěte (PÖTHE, 1999, s. 67).

Obezřetnost dítěte je výsledkem nesčetných zklamání v jeho životě a s dalšími negativními zkušenostmi se ještě stupňuje. K tomu, aby se nám dítě otevřelo, si naši důvěryhodnost musí ověřit, „otestovat“. Jedinou možností, kterou má, je záměrné provokování násilí pomocí vzdorovitého, neukázněného chování. Například nás může otevřeně urážet, vysmívat se, nebo třeba vulgárně nadávat. V této situaci je důležité nenechat se vyprovokovat k agresivní reakci a dát najevo, že dítě za jeho chování neodsuzujeme, ale stále přijímáme (PÖTHE, 1999, s. 67 - 68).

Naším klidným, neagresivním přístupem současně dítěti ukazujeme, že jsme dostatečně silní na to, abychom jeho hroznou zkušenost unesli, pakliže by nám ji jednou svěřilo. Dítě si dobře uvědomuje, že zkušenosti s průběhem a formami týrání, či zneužívání bývají tak otřesné, že je mnohý důvěrník těžko unese (PÖTHE, 1999, s. 68).

Proti nepřízní osudu mají děti k dispozici obranné síly, MATĚJČEK a DYTRYCH (2002, s. 110) tyto obranné mechanismy popisují pod názvem resilience, což znamená: „určitou pružnost či plasticitu, schopnost vrátit se po nějakém stlačení do původního tvaru, jak to dovede např. guma – a přeneseně tedy, dobře se vzpamatovat z nějakého poškození, vzdorovat ohrožení, přestát (psychický) úraz či chronické zatížení apod.“. Tomuto pojmu se blíží i pojem „sociální inteligence“. Některé děti vědí, kdy mají mluvit, kdy mají mlčet, kdy mají něco udělat a kdy ne. Pak jsou děti, které tyto schopnosti nemají a i to, co myslely dobře, se obrátí proti nim.

BIG-FIVE, nebo-li Velká pětka zahrnuje pět vlastností, které dítěti s velkou pravděpodobností předpovídají dobré společenské uplatnění a uspokojuvoun životní dráhu, díky kterým může dosáhnout i tzv. šťastného života. Do Velké pětky: svědomitost, inteligence, přívětivost, extraverte a citová stabilita (MATĚJČEK a DYTRYCH, 2002, s. 111 - 115).

Dalším pozitivním pomocným faktorem je psychický mechanismus, který způsobuje, že nemilé věci rychleji a důkladněji zapomínáme než ty krásné, milé a povznášející. Chráníme tak své duševní zdraví a jsme alespoň při pohledu na svůj dosavadní život více optimisty, než pesimisty. Stěžovat si na své dětství je vlastně vzácnost. Většina dospělých lidí u nás na dotaz o mládí v naprosté většině odpoví, že bylo hezké, krásné, šťastné atd. (MATĚJČEK a DYTRYCH, 2002, s. 116).

1.2 Proč rodiče týrají své děti

V této podkapitole bych se ráda zaměřila na důvody, které vedou rodiče k týrání svých dětí.

Laická veřejnost si podle LANGMEIERA a KREJČÍŘOVÉ (2006, s. 293) zjednodušeně formuluje odpověď na otázku, proč rodiče týrají své děti, že jsou slabomyslní, duševně nemocní, bezcitná monstra atd. Ale ve skutečnosti jen několik málo procent pachatelů odpovídá této představě.

PÖTHE (1999, s. 92) dává příklad šestinedělky s laktační psychózou, která představuje vážné ohrožení kojence, protože na vztahu matky a dítěte vznikající v této fázi je závislé duševní zdraví a vývoj dítěte po celý jeho život.

Také některé druhy demence, kde zůstává osobnost dotyčné osoby navenek zachovaná mohou mít též ničivé následky. PÖTHE (1999, s. 92 - 93) uvádí příklad dementního dědečka, který zneužíval svou vnučku aniž by o tom sám věděl a navenek pro své okolí působil zodpovědně.

Cochey a Braun vyhodnotili dvacet pět různých modelů zabývajících se vznikem tělesného týrání a našli tři hlavní skupiny faktorů, které zvyšují pravděpodobnost týrání (cit. dle LANGMEIERA a KREJČÍŘOVÉ, 2006, s. 294):

1. vystavení agresí – především fyzické násilí v rodině i ve společnosti,
2. vystavení stresorům,
3. omezený přístup ke zdrojům pomoci a podpory – hmotné prostředky, fyzická síla, znalosti, dovednosti, opora druhých lidí.

Tělesné tresty se vždy používaly k výchovným účelům ale až společenské zvyky a všeobecné očekávání jak se mají rodiče chovat, určují, v jaké míře jsou ještě únosné. Hranice mezi přijatelnou mírou tělesného trestání a týrání je přesto neurčitá a snadno překročitelná (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 294).

Tzv. transgenerační přenos chápeme jako situaci, ve které dojde k tomu, že: „...týrané děti se v dospělosti samy stávají týrajícími rodiči“ (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 293 - 294). Podle těchto autorů se v řadě studií uvádí výskyt transgeneračního přenosu až ve třiceti procentech případů.

Podle PÖTHE (1999, s. 103 - 104) je fascinace kulturou násilí, kterou vidí v rekordní návštěvnosti filmů s tematikou hrubého násilí, vysokou sledovaností pořadů, které přinášejí násilí velmi naturalisticky a vysoký náklad časopisů zabývajících se jmenovanými tématy, rizikovým faktorem pro vznik násilí.

Každodenní setkávání s násilím zároveň ochromí schopnost soucitu s oběťmi, která je nutná k záchraně a pomoci trpícím. Tento autor si všímá též četných fašistických skupin, co surově postupují proti nehodícím se menšinám a zmiňuje i častou toleranci společnosti k těmto jevům. Nedávná historie nás poučila, že podceňování jakéhokoli společensky nebezpečného chování vede dřív nebo později k ohrožení každého z nás (PÖTHE, 1999, s. 104 - 105).

LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ (2006, s. 303) se zabírají násilím v médiích a všímají si, že televize ovlivňuje i nepřímo život rodiny tím, že omezuje emoční komunikaci v rodině. Rozhovoru s dětmi věnují rodiče postupně méně času a často nechávají televizi bez kontroly v provozu několik hodin denně.

Agresivní chování má sice biologický základ, ale: „To, co tedy nakonec v největší míře určuje násilí a krutost, je – spíše než biologický základ - „kultura“ v nejširším slova smyslu, která zahrnuje produkty lidské mysli sdílené většinou jedinců v určité společnosti nebo společenské skupině a předávané navzájem i z generace na generaci s většími či menšími obměnami“ (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 307).

Z tohoto úhlu pohledu naše průmyslově rozvinutá společnost nebezpečně glorifikuje násilí. Podle LANGMEIERA a KREJČÍŘOVÉ (2006, s. 308): „Vyšší stupeň zralosti, lepší sebepoznání i vhled do psychologie druhých jedinců, národů či ras pomáhá k oslabení tendence k užití násilí...Čím více dosáhnou jednotlivci osobní zralosti, tím méně budou pociťovat potřebu externalizovat své slabosti a chyby do vnějších „nepřátel“, a tím budou lépe schopni rozumět sobě i vmyslit se a vcítit se do prožívání druhých“.

Z dlouhodobého hlediska by mohla právě vývojová psychologie sehrát důležitou roli při snižování násilí (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 308).

Dalšími rizikovými faktory se zabývá PÖTHE (1999, s. 95). Jedná se především o emoční i sociální nezralost, nedostatek zkušeností a nízkou podporu okolí. Člověk s nezralou osobností většinou očekává, že dítě konečně uspokojí jeho citové potřeby a nedokáže se vzdát

v zájmu dítěte svých vlastních potřeb. V rodině dvou nezralých rodičů se většinou soutěží nebo i bojuje o zájem.

Také nadměrná očekávání rodičů vůči dítěti jsou rizikem pro vývoj dítěte. Ambiciózní rodič touží po naplnění svých nesplněných přání pomocí svého dítěte a nutí dítě do jemu často cizí role, což je spojeno s nesmírným psychickým utrpením a pocity méněcennosti a neschopnosti, se kterými se dítě může potýkat po celý život (PÖTHE, 1999, s. 308).

Podrobněji se této formě psychického týrání věnuje RÖHR (2011, s. 131) pod názvem narcistické zneužívání. Během něj se rodič snaží na dítěti kompenzovat své vlastní pocity méněcennosti. Řídí se heslem: „Když jsem já nemohl(a) něco dokázat, ať tedy aspoň z mého dítěte vyrostе něco pořádného(RÖHR, 2011, s. 131)“. Rodič zcela ignoruje potřeby dítěte, které se pak stává prostředkem k uspokojení jeho vlastních sobeckých potřeb. Dítě cítí, co od něj rodič očekává a vlastním selháváním nevědomě sabotuje záměry rodiče a tím jej trestá. Zároveň je plně hněvu na svého rodiče, ale ten obrací samo proti sobě. V dospělosti si nároky rodičů zvnitřňuje a samo sebe popohání nadměrnými nároky. Dříve nedokázalo uspokojit rodiče, teď je chronicky nespokojené se sebou samým.

Dalším důležitým rizikovým faktorem je podle PÖTHE (1999, s. 98) nadměrné užívání alkoholu. Desinhibiční účinek alkoholu přispívá k týrání tím, že sníží schopnost agresora ovládat se.

Alkohol i drogy se používají i plánovitě. Někteří abúzeři sexuálního násilí se tak zbavují posledních zbytků zábran. Na Lince důvěry se spontánně dozvídáme o nadměrném používání alkoholu rodičem v každém třetím případě tělesného týrání (PÖTHE, 1999, s. 98).

Tělesné násilí a zanedbávání se vyskytují častěji v chudých rodinách. I tolerance k násilí je zde vyšší. Důležitým rizikovým faktorem je také nezaměstnanost, která vede k ponížení a frustraci a ta se často vybijí na nevinných dětech. Vyšší pravděpodobnosti zanedbávání dítěte přispívají: chaotičnost, časté změny rodičovských postav (hlavně ve formě střídání otců), nízké zaujetí rodičů na aktivitách svého dítěte i neprojevení hlubších citů (PÖTHE, 1999, s. 100 - 101).

I rodiny, kde se vyskytuje týrání, charakterizuje nízká podpora dětí a nedostatek vřelosti. Pro tyto rodiny je typický autoritářský styl s trestáním, donucováním a omezováním (PÖTHE, 1999, s. 100).

Emoční vztahy jsou naopak intenzivní v případě tzv. symbiotických rodin. Členové těchto rodin mají snahu zformovat jakési společné, nedělitelné já. Komplikace nastanou při soutěžení o to, kdo bude opečovávaný. Dítě, které vyžaduje péči vnímá ukřivděný partner jako konkurenci, cítí se frustrován z neuspokojení svých citových potřeb a takto vzniklé napětí není schopen jinak uvolnit, než agresí vůči dítěti (PÖTHE, 1999, s. 100-101).

Také nedostatek sociálních kontaktů zvyšuje možnost výskytu násilí či jiných patologických forem chování. I atmosféra některých našich odlidštěných sídlišť, kde panuje nezájem a lhostejnost může vést k sociální izolaci (PÖTHE, 1999, s. 102).

Negativním vlivem může být i prostředí školy, ale i jiných institucí, které se podílejí na výchově dětí. Neinformovanost, nedostatek zkušeností a málo právních znalostí, mohou prodloužit, ale i prohloubit utrpení dítěte (PÖTHE, 1999, s.102 - 103).

Pachateli sexuálního zneužívání bývají dle LANGMEIERA a KREJČÍŘOVÉ (2006, s. 295) dospělí i děti, různého vzdělání i pohlaví, přičemž převažují jedinci mužského pohlaví. Tito lidé však bývají většinou psychicky „normální“. Dále uvádí, že: „V některých případech – vzácnějších, ale o to nebezpečnějších – může však jít už o závažnější psychickou poruchu (poruchu osobnosti, psychózu, mentální retardaci, organicky podmíněnou psychickou poruchu nebo výraznou odchylku sexuální orientace“ (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 295).

Pachateli sexuálního násilí se často stávají příslušníci rodiny, nebo dokonce vlastní rodič. Nejnebezpečnější rodinnou situací přítomnost cizího muže v roli otce, dospívající dcera a matka, která je často nepřítomná. Na Lince bezpečí se proto nejčastěji udává nevlastní otec jako původce zneužití. Tento autor dodává, že týrání, zanedbávání a sexuální zneužívání se v rodině neomezuje pouze na jedno dítě, ale často se dostává i za hranice rodiny. (PÖTHE, 1999, s. 99 - 100).

2 VZTAH RODIČ-DÍTĚ V JEDNOTLIVÝCH VÝVOJOVÝCH FÁZÍCH

V této kapitole se zabývám vývojem vztahu rodič-dítě, protože v praktické části této práce se soustředuji na případovou studii Jany, která měla problematickou vazbu se svými rodiči.

Přibližně od tří měsíců dítě začíná rozlišovat matku od svého okolí (BOWLBY, 2010, s. 178). S postupným vývojem dítěte se buduje i vzájemná vazba matka-dítě. BOWLBY (2010, s. 174) definuje vazebné chování jako: „vyhledávání a udržování blízkosti k druhému jedinci“. Tento specifický vztah k druhému jedinci se buduje přibližně v sedmém měsíci života dítěte (LANGMEIER a KREJČÍŘOVÁ, 2006, s. 63).

Některé vzorce vazebného chování rozpracovala Ainsworthová (cit. dle LANGMEIERA a KREJČÍŘOVÉ, 2006, s. 65 - 66), která provedla longitudinální výzkum u matek s dětmi. Při jejích pokusech, které provedla v jednu roci života dítěte, se dítě krátkodobě separovalo od matky v neznámém prostředí. Tato mírně stresová situace měla ukázat kvalitu připoutání dítěte k matce. Důležitá byla především reakce dítěte na matčin návrat. Na základě těchto reakcí rozlišila přibližně tři druhy vazby.

Děti s jistým (pevným) vztahem k matce okamžitě po matčině návratu vyhledávaly její blízkost a snažily se ji kontaktovat. Jejich matky byly hodnoceny jako vnímavé a citlivě reagující. V předškolním věku byly tyto děti sebejistější a měly méně problematické chování, než děti s jiným druhem vazby.

Další skupina dětí, s nejistým-vyhýbavým vztahem k matce, se vyhýbala kontaktu s matkou. V domácím prostředí se tyto děti chovaly nečekaně agresivně vůči matce. Matky byly málo citlivé a odmítající fyzický kontakt s dítětem. Navíc matky během druhého a třetího roku dítěte velmi nedostatečně projevovaly své emoce.

Děti s nejistým-rezistentním vztahem k matce toužily po jejím kontaktu, ale zároveň vůči ní projevovaly pocity zlosti a vzdoru. Matky byly také méně citlivé vůči jejich dětem.

Poslední skupina dětí s nejistým dezorganizovaným typem vztahu se projevovala neobvyklým chováním například „zamrznutím“ v pohybu, či ambivalentních a agresivním chováním, které se často vyskytuje u týraných a zneužívaných dětí. Tyto projevy se ale

mohou vyskytnout i u dětí, jejichž rodina jim poskytuje přiměřenou ochranu a péči. Například když se dítě musí přizpůsobit nové situaci spojené s narozením mladšího sourozence. Tato skupina jedinců má v pozdějším věku největší tendence k psychiatrickým onemocněním.

V kojeneckém věku je také velmi důležitý vztah dítěte s otcem. Vývojová psychologie se ale soustřeďuje hlavně na vztah matka-dítě a na jeho vliv na vývoj dětské psychiky. Přitom v rámci posledních deseti let došlo ke změně úlohy otců v jejich zvyšujícím se zájmu o přímou péči o potomky. Díky tomu vzniká od raného dětství silnější vazba mezi otcem a dítětem, která dále ovlivňuje především duševní vývoj dítěte a pomáhá prohlubovat vztah otec-dítě. Pouto otec-dítě může do značné míry nahradit vztah matka-dítě, pokud je tato vazba složitější například z důvodu duševní choroby matky. Je tedy otázkou, zda dnes stále platí teorie které se soustřeďují hlavně na vztah matka-dítě, jež tvrdí, že matka má být bezpečnou základnou pro postupné osamostatňování dítěte (*Přepište učebnice vývojové psychologie*, 2015).

Vazebného chování se podle BOWLBYHO (2010, s. 184) během druhého a třetího roku dále vyvíjí, protože se dítěti zlepšuje vnímání a porozumění okolí, a tak lépe chápe situace vyvolávající vazebné chování.

Mahlerová přibližně o této době hovoří jako o období separačně-individuačního procesu. Trvá přibližně od čtyř až pěti měsíců do tří let a dělí ho do čtyř subfází. Nejprve nastává diferenciací, při které dítě začíná rozeznávat sebe od matky. Následuje subfáze praktikování, při níž dítě odbíhá od matky a znovu se k ní vrací. Pak se dítě znovu sblíží s matkou a při poslední subfázi, individuaci, by dítě na jeho konci mělo být schopné přiměřené separace od matky. Navíc dochází ke zrodu psychického „já“ dítěte, které se vytváří právě na základě jeho postupného vztahu mezi matkou a dítětem. Z toho vyplývá, že tento vztah významně ovlivňuje rozvoj sebepojetí u dítěte (MAHLEROVÁ aj., 2006).

Separacním reakcím se také důkladně věnovali Spitz a Wolfová (cit. dle LANGMEIERA a MATĚJČEKA, 2011, s. 59). U dříve usměvavých, aktivních a přátelských batolat se po separaci v ústavu objevuje tzv. „anaklitická deprese“, která se mimo jiné projevuje plačtivostí, touhou po kontaktu a pozornosti a snížením aktivity. Postupem času se dítě odtahuje od okolí, dlouhou dobu nehybně leží či sedí. Je zde nutný zásah okolí, jinak hrozí stuporózní katatonie či agitované idiotie.

Podle BOWLBYHO (2010, s. 184) po třetím roce dítě snese přiměřenou separaci od matky. Vazebné chování se objevuje stále méně často než dřív, ale přetrvává i během prvních školních let.

Vztah dítěte k rodičům se mění v dospívání, během kterého hraje důležitou roli sexuální přitažlivost k vrstevníkům. Navíc jedinec může získat osobu, která pro něj bude důležitější, než rodič (BOWLBY, 2010, s. 184).

V dospělosti pokračujeme ve vazebném chování, které jsme získali v dětství (BOWLBY, 2010, s.185).

Vazba mezi rodičem a dítětem se velmi těžko vytváří u dětí v ústavní péči. LANGMEIER a MATĚJČEK (2011, s. 106 – 120) rozeznávají několik typů deprivovaných ústavních dětí. Nejčastějším typem těchto dětí jsou tzv. „dobře přizpůsobení“. Jsou to jedinci, kteří se žádným zásadním způsobem neodchylují od normy. Stávají se oblíbenci nějaké vychovatelky, či sester. Hrozbou může být opuštění ústavu, které souvisí i se ztrátou současných citových vazeb. Díky tomu, že jsou schopni navazovat kontakt klidně a přiměřeně, je zde velká šance, že se novým podmínkám dobře přizpůsobí.

Dalším typem dětí jsou tzv. „sociálně hyperaktivní“. Tito jedinci se projevují buď pasivně až apaticky, nebo sociálně hyperaktivně až neklidně. Vztahy navazují velmi rychle, ale jsou povrchní a nestálé. Mívají velký zájem o dění v okolí, ale sami se na něm nepodílejí. Navíc plně nevyužívají svých intelektových schopností.

Dále shora uvedení autoři u ústavních dětí rozlišují typ „sociální provokace“. Už od útlého věku tyto děti volí provokaci jako způsob získání pozornosti. Jsou nadměrně žárlivé a agresivní vůči ostatním dětem. Mívají také výbuchy zlosti, když něco chtějí. Za své chování jsou často trestány, avšak to vede pouze k tomu, že se pozornosti dožadují další provokací. Následkem toho bývá jejich přemístění do nápravných ústavů.

Dále sem řadí tzv. „útlumový typ“, kam patří děti pasivní až apatické, u kterých se mohou objevit sklony k regresi. Často jsou považovány za slabomyslné.

Poslední je typ příznačný náhradním uspokojováním jeho sociálních a afektivních potřeb. Charakteristickým náhradním uspokojeními je například jídlo, masturbace, žalování místo snahy o proražení do skupiny, či manipulace s předměty místo zájmu o osoby. Později se může objevit přehnaný zájem o svou fyzickou stránku, nebo škodolibost z bolesti druhých.

Tito autoři shrnují, že ústavní děti mají téměř vždy horší rozvoj citové, osobnostní a intelektové stránky osobnosti. Dále zdůrazňují, že nejvíce ovlivnitelné jsou děti, které jsou v ústavech umístěny od narození a nejvíce ústavní péče působí na děti do tří až pěti let.

Bowlby (cit. dle LANGMEIERA a MATĚJČKA, 2011, s. 119) v souvislosti s dětmi z ústavů mluvil o jejich „bezcitném charakteru“. Tento předpoklad byl ale vyvrácen v následujících studiích, které upozornily na značnou rozmanitost klinických projevů už v kojeneckém a batolecím věku. Důležité jsou také osobnostní předpoklady jedince, které ovlivňují schopnost zvládat tyto specifické podmínky.

Harlow a Harlowová tvrdí (cit. dle BOWLBY, 2010 s. 151), že vrstevnická skupina má kompenzační charakter na nedostatek mateřské péče u mláďat opice macacus rhesus. Díky vrstevníkům následný vývoj chování probíhá normálně.

LANGMEIER a MATĚJČEK (2011, s. 120) dodávají, že: „Nové práce ukazují, že poškození dítěte vychovávaného v ústavu není nutné a že jsou možná velmi účinná opatření k jeho zamezení (např. speciální psychologická péče, přiblížení ústavní výchovy výchově rodinné, ...“.

3 ARTETERAPIE

V této kapitole bych se ráda věnovala pojmu arteterapie dle různých autorů.

Pojem arteterapie pochází od J.M. Charcota z druhé poloviny 19. století. Arteterapie používá uměleckých technik jako nástroje diagnostiky, psychoterapie, výchovy a sociální práce. Klade důraz na aktivitu, přičemž využívá uvolňující, katarzní, ale i projektivní vlastnosti lidské tvořivosti. V širším slova smyslu sem patří i muzikoterapie, biblioterapie, pohybové kreace aj. Význam termínu se však postupně zúžil, pro terapeutické využití výtvarného umění: modelování, kreslení, malířské projevy, práce s textilem apod. Za pomoci kresby, koláže, modelování dochází k porozumění sobě a druhým i k překonávání některých problémů. Výsledkem této činnosti je získávání nadhledu, změny hodnot a radost z tvorby (HARTL a HARTLOVÁ, 2000, s. 55).

Vymezení arteterapie podle nizozemského psychoterapeuta Petzolda: „Arteterapie je teoreticky usměrněné působení na člověka jako celek v jeho fyzických, psychických danostech, v jeho uvědomělých i neuvědomělých snaženích, sociálních a ekologických vazbách, plánované ovlivňování postojů a chování pomocí umění a s umění odvozenými technikami, s cílem léčby nebo zmírnění nemoci a integrování nebo obohacení osobnosti“ (cit. dle ŠICKOVÉ-FABRICI, 2008, s. 31). ŠICKOVÁ-FABRICI (2008, s. 32) charakterizuje arteterapii jako: „...soubor uměleckých technik a postupů, které mají kromě jiného za cíl změnit sebehodnocení člověka, zvýšit jeho sebevědomí, integrovat jeho osobnost a přinést mu pocit smysluplného naplnění života“.

Malování je pro ŽENATOU (2005, s. 11) proces, při kterém poznáváme sebe sami a jsme sami se sebou v kontaktu. Je to také způsob, jak přenést skryté nevědomé obsahy do vědomí.

RIEDELLOVÁ (2002, s. 15) někdy vidí možnost vyjádřit se pomocí malby jako poslední záchranu: „Často i tam, kde je vědomé já v nebezpečí, že se úplně zvrtně a roztříští v psychózy nebo v depresivních úzkostech, dokáže ještě uposlechnout záchrané intuice svého nevědomí a sáhnout po štětci a barvách a namalovat obraz, cosi jako námořní mapu, v níž se přece jen ještě dokáže zorientovat a vyznat“.

Podobné zkušenosti má i Syřišťová, která zdůrazňuje, že můžeme zvládnout jakýkoliv stres či ohrožení, pakliže danou věc můžeme nějakým způsobem ztvárnit, či sdělit druhým.

LIEBMANNOVÁ (2005, s. 14) si všímá, že: „Arteterapie využívá výtvarné umění jako prostředek k osobnímu vyjádření v rámci komunikace, spíše než aby se snažila o esteticky uspokojivé výsledné produkty, posuzované vnějšími měřítky“.

3.1 Cíle arteterapie

Ve všech věkových i problémových skupinách je cílem arteterapie: „znovuvybudovat z různých důvodů narušené přirozené dispozice člověka – kreativitu, spontaneitu, schopnost komunikace se sebou samým, s druhými, s prostředím, v němž žije, chápání života v jeho souvislostech a jeho smysluplné prožívání“ (ŠICKOVÁ-FABRICI, 2008 s. 62).

LIEBMANNOVÁ (2005, s. 20) mezi individuální cíle řadí například: tvořivost, spontaneitu, budování důvěry, sebehodnocení, uskutečňování vlastních možností, vyjádření citů, konfliktů, práce s fantazií a nevědomím, vhled, reflexe, relaxace aj.

ŠICKOVÁ-FABRICI (2008, s. 136) též uvádí, že k prolomení bariér strachu a k eliminaci agresivního chování je vhodná hlína jako arteterapeutický materiál.

3.2 Arteterapeutické přístupy

Rubinová se ve své knize snaží zmapovat rozdílné pojetí arteterapie, které se odlišují teorií, metodami práce i způsoby výkladu vzniklých artefaktů. Je přesvědčena, že každý z těchto přístupů z různých úhlů objasňuje různé aspekty lidské osobnosti a lidského růstu. Tato autorka zdůrazňuje, že profesní zrání arteterapeuta by se mělo pojít s experimentováním s různými přístupy, na jehož konci si má terapeut vybrat ten přístup, který dobře vyhovuje jemu a zároveň funguje u pacienta (RUBINOVÁ aj., 2008, s. 22 - 24).

RUBINOVÁ aj. (2008) popisuje tyto přístupy:

- Psychodynamické přístupy, vycházející z freudiánské psychoanalýzy, nebo z Jungovy analytické teorie. Tyto přístupy chtějí uvolňovat nevědomé, odkrýt potlačovaný materiál, docílit vhledu. Pracují se symboly, sublimací a katarzí. U Junga je cílem dialog s nevědomím, který se může vyvinout na základě rozborů snů, aktivní imaginace a jejich výtvarného ztvárnění.
- Humanistické přístupy, kam patří například fenomenologická arteterapie, či expresivní arteterapie zaměřená na člověka. Expresivní arteterapie vychází z Malowa a především z Carla Rogerse. Věří, že tvořivý proces je mocnou integrující silou. Klade důraz na empatii, toleranci a úctu k osobnosti. Zavrhuje interpretační formy arteterapie, neukazuje cestu, protože důvěřuje v sebeobjevování klienta.
- Psycho-edukační přístupy, například behaviorální terapie. Tyto přístupy kladou důraz na učení a aktivně řízenou terapii, která pomůže klientovi zprostředkovat nové dovednosti, nebo nové vzorce chování.
- Systemické přístupy, kam patří skupinová a rodinná terapie.
- Integrativní přístupy například eklektický, který se otevírá všem teoriím a podnětům.

3.3 Arteterapie v Čechách

Zakladatelem arteterapie v Čechách je PhDr. Milan Kyzour, který tento obor pojímal hlavně jako léčbu uměním. Kládl důraz především na interpretační postupy, které ovlivnila teorie Freuda. Arteterapii jako vysokoškolský obor ustanovil na začátku devadesátých let.

Rožnovská škola dnes kombinuje postupy a empiricky nabyté poznatky PhDr. Milana Kyzoura (výtvar jako smyslová zkušenost autora) s klasickou teorií práce se sny (sen chápe jako projev skrytých sklonů, zahalený projev splněného přání). Rožnovská interpretační teorie se distancuje od neinterpretativních pojetí, výklad naopak chápe jako proces sebeuvědomění (*Arteterapie: Rožnovská interpretační arteterapie*, 2008).

3.4 Arteterapeutický vztah

Mimořádný význam vztahu arteterapeuta s jeho klientem zmiňuje mnoho arteterapeutických teorií. I RUBINOVÁ aj. (2008, s. 516) v závěru své knihy vyzdvihuje důležitost vztahu arteterapeuta s klientem a všímá si, že se klient v posledních letech dostává z podřazené role na úroveň terapeuta. Cituje Kwiatowskou, která se zabývá rodinou arteterapií: „Jedinou arteterapeutickou technikou je technika navazování kontaktu s pacientem prostřednictvím umění“ (cit. dle RUBINOVÉ aj., 2008 s. 516). Také připomíná, že vysvětlení, asociace i vlastní diagnózy klienta ke své tvorbě se musí brát vážně (cit. dle RUBINOVÉ aj., 2008, s. 516).

3.5 Arteterapie u dětí

O dětské kresbě se vyslovuje DAVIDO (2001, s. 15): „Během poslední doby se ukazuje, že dětská kresba je jedním z nejvhodnějších přístupů k poznání osobnosti dítěte. Kresba není pouhou hrou nebo sněním, zahrnuje v sobě jak hru a snění, tak realitu, takže ji nelze opomíjet“. Tato autorka se dále zamýšlí nad situací dítěte, jehož slovní zásoba je neúplná a získaná teprve nedávno. Slovník dítěte je silně závislý na kulturním prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. V nepříznivém sociálním prostředí bývá dětský slovník chudý. V některých rodinách nedochází totiž ani k dialogu. Ale právě kresbou může dítě sdělit, jak se cítí, jak samo sebe prožívá a jak vnímá své okolí. Podle této autorky: „...kresbou totiž dítě „graficky vypráví“, aniž by do toho muselo nutně vstupovat mluvené slovo. Dětská kresba je skutečný jazyk projevující se nejrůznějšími konfiguracemi jednotlivých prvků, jako je lomená nebo nerovnoměrná čára, vynechávky, bledé nebo jasné barvy, harmonie nebo disharmonie atd. Kresba tak promlouvá množstvím charakteristických znaků. Mnohdy přitom bývá pro dítě základem k rozvinutí příběhů, skutečných i smyšlených“ (DAVIDO, 2001, s. 18 - 19).

3.5.1 Cíle arteterapie u dětí

Benderová (cit. dle ŠICKOVÁ-FABRICI, 2008, s. 62) zdůrazňuje tyto cíle arteterapie u dětí:

1. „pomáhat při navození kontaktu s dítětem,
2. umožňovat nahlédnutí do jeho nevědomého života,
3. snižovat jeho agresivní a sexuální napětí,
4. vytvářet prostor pro vyjádření impulzivní motorické aktivity dítěte,
5. umožnit mu experimentovat s formou,
6. napomáhat socializaci,
7. podporovat integraci osobnosti,
8. formulovat hodnotnou klinickou zprávu o dítěti“.

ŠICKOVÁ-FABRICI (2008, s. 62) se v této souvislosti také zmiňuje o posílení sebevědomí dítěte, motivaci dítěte k učení a naučení se sebekontroly.

3.5.2 Vývoj dětské kresby

Vývoj kresby (DAVIDO, 2001, s. 21 - 27)

- Období „skvrn“ – do jednoho roku.
- Stádium „čmáranic“ – okolo jednoho roku, spokojené dítě kreslí silné čáry i způsob držení tužky se hodnotí.
- Stádium „čárání“ - do třetího roku, v tomto období se dítě snaží napodobit psaní dospělých, kreslí uzavřené smyčky, proto se toto období také někdy nazývá stádiem „nezdařeného realismu.“
- Stádium „hlavonožců“ – třetí až pátý rok, jedná se o kolečko znázorňující hlavu a trup zepředu, k němuž přiléhají dvě čárky znázorňující nohy a dvě další čárky jako ruce. S věkem dítěte přibývá na postavě detailů – oči, ústa atd. Kolem pátého/šestého roku se objevuje další kolečko znázorňující trup. V období šestého roku je tělo úplné se všemi končetinami. Dítě začne kreslit samo sebe až když si uvědomí vlastní tělesné schéma, tedy až získá představu o vlastním těle a jeho situování v prostoru. První dětskou představou o těle je totiž rozkouskovaný obraz, protože dítě vnímá části svého těla odděleně.

- Stádium „intelektuálního realismu“ – pátý až sedmý rok. Na kresbách dětí v tomto období se často nachází sklápění, protože dítě nerozeznává horizontálnost a vertikálnost. Transparentnost, například zdmi lze pozorovat vnitřek domu – použitá v dětské kresbě je normální ve věku sedmi až devíti let. V pozdějších letech může znamenat retardaci duševního vývoje. Jsou ale i případy dětí s velmi dobrým pozorovacím talentem, které transparentnost používají dříve. V případě sklápění a transparentnosti dítě nakreslí vše o čem ví, proto zde hovoříme o „intelektuálním realismu“.
- Stádium „vizuálního realismu“ – sedmý až devátý rok. Důležitý vývojový posun nastává s objevováním profilu.
- Stádium zobrazování v prostoru – od dvanácti let.

3.6 Interpretace kresby

Arteterapii rozdělujeme na terapii uměním a artpsychoterapii. Při terapii uměním se soustředíme především na léčebný potenciál tvořivé aktivity, pracujeme tedy s procesem výtvarné činnosti. Artpsychoterapie se soustředuje na výtvary a prožitky z tvůrčí činnosti, které dále zpracováváme pomocí psychoterapie (Definice a cíle arteterapie, 2012).

Při interpretaci kresby je podle ŠICKOVÉ-FABRICI (2008, s. 102) nutné pozorovat i chování dítěte během kresby, sledovat jeho náladu, gumování, sebevědomí i postoje k druhým. Podle Ganttové (cit. dle ŠICKOVÁ-FABRICI, 2008, s. 102) si všímáme především: „integrace kresby, využití prostoru na papíře, úrovně kresby postavy, jak je v kresbě přítomná, adekvátnosti barev, přítomnosti stereotypů, přítomnosti perseverace, kvality linie, logiky kresby, sklonu postavy, vložené energie, množství detailů, pozadí kresby“.

DAVIDO (2001, s. 31) rozděljuje list na pravou a levou stranu. Levá se vztahuje k minulosti a zároveň k matce. Pravá strana k budoucnosti, pokroku a zároveň k otci. Dále představuje levá strana introverzi, pravá extraverzi, někdy i autority.

Čáry směřující nahoru naznačují mysticismus, oproti tomu čáry směřující dolů materialismus. Vyrovnané dítě namaluje kresbu doprostřed papíru. Dítě s mnohými problémy umístí kresbu excentricky. Obrázek umístěný příliš nahoře svědčí o pýše, naopak jeho nízká lokalizace hovoří o dobré zakořeněnosti dítěte (DAVIDO, 2001, s. 32).

3.6.1 Barvy

Podle DAVIDO (2001, s. 37 - 38) se během vývoje dítěte někdy vystřídá velmi barevné období s obdobím bez barev. Při interpretaci používání barev se přihlíží k věku dítěte, kulturním vlivům, módě, k harmonii či disharmonii v kombinaci barev atd.

Dítě používá barvy buď k napodobování přírody, nebo se nechá vést svým nevědomím, což nám prozradí nejvíce o způsobu myšlení a osobnosti dítěte (DAVIDO, 2001, s. 36).

DAVIDO (2001, s. 38) uvádí, že vyrovnané dítě používá při kresbě jasné teplé barvy, zatímco tmavé barvy preferuje dítě s tendencemi ke smutku, úzkosti, či s odporem k někomu, nebo něčemu.

Extravertní dítě většinou používá velký počet barev, na rozdíl od introvertního dítěte, které vystačí s jednou či dvěma barvami (DAVIDO, 2001, s. 38).

ŠICKOVÁ-FABRICI (2008, s. 116) rozděluje barvy na teplé a studené, světlé a tmavé.

3.6.1.1 Význam barev

V této podkapitole bych se ráda věnovala významu barev dle ŠICKOVÉ-FABRICI (2008, s. 116 - 120)

Bílá barva symbolizuje čistotu, jasnost, nevinnost, ale i naivitu, nebo nezralost.

Černá barva je barvou tajemna, smutku, askeze. Může signalizovat prožité trauma, depresi. Označení „černá ovce“, „černá magie“, „černý Petr“ mají jednoznačný význam.

Červená barva je barva vitality, síly, života, revoluce, požáru, agrese a sexuality. V mladším věku ji preferují všechny děti.

Žlutá barva bývá preferována jasnými mysliteli, ale na silnicích se používá k varování.

Zelená působí uklidňujícím dojmem, symbolizuje naději a klid. Týrané děti často používají tuto barvu v kombinaci s červenou.

Šedá bývá nazývána upírem barev, protože snižuje intenzitu sousední barvy. V kresbách dětí z dětských domovů vedle černé a hnědé často signalizuje depresi, nebo trauma.

Hnědá symbolizuje zemi, pokoru, askezi. Je barvou trpělivých, silných, odpovědných a spolehlivých lidí.

Fialová je barvou spirituality, která je často spojena se smutkem, pokáním a utrpením (fialové stuhy na smutečních věncích).

Oranžová je barva extrovertů, mládeže, síly, nebojácnosti je i sociální barva. Pomáhá mobilizovat lidi v depresi.

Modrá je barva moře, nebe, konzervatismu, povinnosti, matky i Madonny (modrý plášť). Pakliže je použita bizarně, upozorňuje na traumata v souvislosti s rodinnou.

3.6.2 Symboly

V této kapitole se zaměřuji na význam symbolů vyskytujících se v praktické části této práce.

Loď - symbol lodi vyjadřuje naši osobnost se všemi dobrými i špatnými stránkami (AEPPLI, 1943, s. 46). U Řeků a Římanů se plavba lodí pro životní cestu dobře ujala (TIETZE, 1986, s. 301).

Ptáci - již od pradávna jsou vnímáni jako prostředníci mezi nebem a zemí. Také slouží k symbolice duše. V imaginaci představuje pták duchovní představy nevědomí (TIETZE, 1986, s. 267).

Opice – často se uplatňuje jako karikatura člověka, protože je drzá, věčně neklidná, v tlupě nepříjemně křičí a především je nestydatá a sexuálně neukojená. Pro bezstarostné děti může představovat hravé zvíře (AEPPLI, 1946, s. 369).

Had - Bůh v bibli ustanovil nepřátelství mezi člověka a hada. Má ale i pozitivní aspekty – svlékání kůže jako vnitřní proměna, znovuzrození. V pohádkách se objevuje had se zlatou korunou, jinde vystupuje král, který sní hada a tím získá „hadí moudrost“ – porozumí

řeči a smyslu všech kreatur. Tento symbol může pro ženy znamenat i strach před mužskou sexualitou (AEPPLI, 1943, s. 379 - 383).

Auto - pro mnohé je tento symbol malý pohyblivý dům, který vyjadřuje nás samotné. U auta je významná možnost sám řídit. Důležitá je vnější podoba auta, protože představuje naši personu – to, co navenek představujeme (AEPPLI, 1943, s. 263).

Slunce - nejzářivější a největší symbol pro energii. Většinou s sebou přináší život i tvořivost (AEPPLI, 1943, s. 283).

Voda - především symbol nevědomí. Při koupání se člověk očistí než může pokračovat ve své další cestě životem. Je to element znovuzrození (AEPPLI, 1943, s. 178 - 179).

Srdce - odpradávná je centrem individuálního života. Popisuje vnitřního člověka v protikladu k vnější osobě (TIETZE, 1986, s. 284).

3.6.3 Kresebné testy

Podle ŠICKOVÉ-FABRICI (2008, s. 104 - 105) jsou kresebné testy mezi psychology a psychiatry velmi populární, protože jsou použitelné v diagnostice kognitivních vlastností, schopností vizuální percepce atd. Testující by si měli všimnout nejen výsledné kresby, ale i tempa, komentářů, chování i gumování.

3.6.3.1 *Kresba rodiny*

Nejrozšířenější test rodiny sestává ze dvou kreseb. Nejprve dítě kreslí rodinu, potom je dítě požádáno, aby nakreslilo svou rodinu. První rodina je idealizovaná rodina, do druhé promítá dítě své city. Na těchto kresbách si všimáme oblečení, velikosti a umístění členů rodiny. Sourozenci někdy chybí, občas je jejich kresba nějakým způsobem poškozena, což se přičítá žárlivosti. Důležité jsou postavy otce a matky, jejichž hodnota také může být snížena, nebo naopak zvýšena. Podstatné je též, co rodiče na obrázku dělají (DAVIDO, 2001, s. 60 - 65).

3.6.3.2   *Zobrazení lidské postavy*

V zobrazení lidské postavy lze nacházet symboliku. Obličej postavy „polidšťuje“ . U velmi malých dětí bývá nepřírozeně veliký, naopak malý bývá u dětí depresivních. U starších dětí je veliký obličej patologický, vyskytuje se u paranoiků. Důležité jsou i části obličeje: nos je falický symbol, oči „zrcadlo duše“ - výmluvně vypovídají o subjektu a jeho vidění světa, vlasy jsou sexuální atribut. Ústa symbolizují řeč, potravu i erotiku. Postavy bez úst vyjadřují sexuální problémy, nebo potíže ve vztazích, Vyceněné zuby znamenají agresivitu, brada vyjadřuje mužnost. Důležitou součástí lidské postavy jsou paže. Mírně od těla jsou typické pro sociabilitu, ale ochablé, přitažené k tělu znamenají pocity prohry. Depresivní děti mívají nohy ohnuté a mohou vyjadřovat snížení tělesné, nebo duševní schopnosti. Prsa zdůrazňují vztah mezi dítětem a matkou, ale také znamenají zájem o sexuální otázky. Dobře povedené ruce jsou znakem sociability. Při sociálních, nebo sexuálních problémech, ale často ruce chybí (DAVIDO, 2001, s. 53 - 55).

3.6.3.3   *Začarovaná rodina*

Při tomto testu dítě vyzváno nakreslit svou rodinu kouzelníkem proměněnou ve zvířata. Týrané děti, či děti s malým sebevědomím se zobrazí jako mravenci, či jiný hmyz (ŠICKOVÁ-FABRICI, 2008, s. 107).

3.6.3.4   *Kresba domu*

Podle ŠICKOVÉ-FABRICI (2008, s. 106 - 107) kresba domu zobrazuje vlastní obraz dítěte. Ukazuje jeho tělo, vyspělost, vztah k realitě a citovou zralost. Detaily mají svou symboliku. Dveře symbolizují kontakt s jinou osobou, takže vynechané dveře znamenají uzavření se před okolím. Okna jsou jakési oči, proto vynechání oken symbolizuje uzavřenost, strach. Tloušťka stěn hovoří o síle ega. Proporce střechy symbolizují fantazii a myšlení. Komín je falický symbol, ale je odpovědný i za vřelost ve vztazích. DAVIDO (2001, s. 39 - 41) přihlíží k vlastnímu domu, ale i k okolnímu prostředí. Důležitost hraje i velikost domu. Děti z rozvedených rodin kreslí většinou dva domy. Děti z dětských domovů často zanedbávají vlastní kresbu domu, ale věnují se kresbám dalších předmětů, protože nemají k „domu“ vytvořen patřičný vztah.

4 VLASTNÍ VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ – OBECNÉ ZÁSADY

V této kapitole bych ráda uvedla a objasnila, jaké metodické postupy jsem v této práci použila. Dále se zaměřím na Projekt Andromeda, díky kterému jsem se setkávala s daným jedincem. Také se soustředím na etické otázky výzkumu.

4.1 Metodické postupy

Rozhodla jsem se, že pro tento druh práce aplikuji kvalitativní přístup ve výzkumu, jak jej popisuje HENDL (2005). Typem zkoumání, který zde použiji, je případová studie, která detailně popisuje a rozebírá jeden, nebo několik málo případů. Případová studie se dotazuje na charakteristiky daného případu, či skupiny porovnávaných případů. Dle tohoto autora můžeme očekávat, že když detailně prozkoumáme jeden případ, tak lépe pochopíme i jiné případy. V této studii případu jde o zachycení jeho spletnosti a popis vztahů v jejich jednotě (HENDL, 2012, s. 103 - 104).

Praktická část mé bakalářské práce je zaměřena na osobní případovou studii. V tomto typu studie se zabýváme detailním výzkumem určitého hlediska jedné osoby. Zaměřujeme se například na minulost, kontextové faktory a postoje, které nastaly před určitými událostmi (rozvod, užívání drog). Pozornost věnujeme příčinám, determinantům, vlivům procesům a zkušenostem, které se k nim vztahovaly, což může být i celý život (HENDL, 2012, s. 104 - 105).

4.1.1 Téma a cíl výzkumu

V této případové studii bych se chtěla zaměřit především na výtvarný projev jedince s CAN syndromem. Současně s tím bych se ráda věnovala jeho životní zkušenosti a rozvoji našeho vzájemného vztahu, což napomáhá k vykreslení jeho osobnosti, pochopení problematiky jedince trpícího CAN syndromem a porozumění jeho artefaktům.

4.1.2 Výzkumné metody

Výzkumná data jsem získávala v průběhu jednoho školního roku, během kterého jsem pravidelně v rámci Projektu Andromeda docházela za osobou trpící syndromem CAN. Z našich společných setkání jsem psala reporty, v nichž jsem popisovala její chování, rekonstruovala důležité dialogy, popisovala prostředí a naše společné aktivity. Dále jsem se zaměřila na reflexi jejího chování, důležitých situací a jejich vlivů i na mé duševního dění a vše se pokusila zaznamenat do těchto reportů. Tato data původně sloužila vedení Projektu Andromeda pro kontrolu činnosti dobrovolníků (viz představení Projektu Andromeda).

Dále ve své práci čerpám z artefaktů vzniklých z její výtvarné činností, které vznikly během našich setkání.

Dalším zdrojem dat jsou informace o zkoumané osobě, které jsem získala zprostředkovaně za pomoci polostrukturovaných rozhovorů s dvěma jedinci, kteří se zkoumanou osobou pracovali po více než dva roky. Domluvili jsme se, že hovor nahrají na diktafon a následně je přepíší.

4.2 Představení Projektu Andromeda

V této podkapitole bych ráda představila Projekt Andromeda, díky kterému jsem se seznámila se zkoumaným jedincem.

Projekt Andromeda se zaměřuje na pomoc sociálně znevýhodněným dětem od čtyř do dvanácti let, které své dětství tráví v dětských domovech, Klokáncích a azylových domech. Projekt se této skupině dětí snaží částečně vynahradiť kontakt s blízkou osobou, který většině z nich chybí. Díky Projektu Andromeda děti získají osobu, která je tady jen pro ně, mohou s ní trávit volný čas a důvěřovat jí. Když totiž dítě nemá možnost vytvořit si silnou citovou vazbu k druhému člověku, pak jeho osobnostní vývoj může být silně poškozen. Jestliže v rozhodujících vývojových etapách nedostanou děti dostatečný prostor k rozvoji schopnosti empatie, pak často vyrůstají v osoby s nízkou emoční a sociální inteligencí, neumějí navazovat hodnotné přátelské i partnerské vztahy a obtížně se zařazují do společnosti. Smyslem tohoto projektu je zmírnění citové deprivace u těchto dětí (*O projektu*, 2013).

Každé dítě navštěvuje po celý školní rok jeho „víla“ (dobrovolnice, jež se alespoň na počátku projektu obléká do „vílich“ šatů), která se mu věnuje a nabízí tak dítěti podporu v těžkém životním období bez rodinného zázemí (*O projektu*, 2013).

Dobrovolnice „víla“ se před vstupem do projektu účastní dvoudenního odborného školení, kde se mimo jiné dozví o teorii vazby, syndromu CAN, či o struktuře Klokánků. Dobrovolnicí se může stát dívka, ve věku 18-30 let se vhodnou časovou flexibilitou k programu, výhodné je vzdělání v oblasti psychologie, pedagogiky, sociálně orientovaných oborů, nebo zdravotnictví. Úkolem „víly“ dobrovolnice je navštěvovat pravidelně (vždy ve stejný čas na stejném místě) jedno dítě. K těmto individuálním návštěvám se každé dva měsíce přidruží společná kulturní akce pro všechny „víly“ a děti, které jsou v projektu zahrnuty. Každá návštěva dítěte se zaznamenává do reportů a problematika se pravidelně probírá a kontroluje supervizorem a vedením Projektu Andromeda (*Registrační formulář*, 2013)

Hlavní inspirací tohoto projektu je MUDr. František Koukolík, DrSc. Dále s tímto projektem spolupracuje například MUDr. Eva Vaničková, či CSc., Mgr. Marek Vácha (Hlavní inspirace Projektu Andromeda: MUDr. František Koukolík, DrSc., 2013).

4.3 Etický přístup v průběhu výzkumného šetření

Vzhledem k tématu mé bakalářské práce jsem nezískala informovaný souhlas rodičů nezletilé zkoumané osoby. Avšak identifikovatelné aspekty jsem pozměnila natolik, že není možné rozpoznat zkoumanou osobu.

Rovněž jedinci, kteří mi poskytli rozhovory o zkoumaném jedinci, si nepřáli být zveřejněni. Jejich identifikovatelné znaky jsem také změnila natolik, aby nebylo možné je rozpoznat.

5 PŘÍPADOVÁ STUDIE

5.1 Úvod do případové studie

V této případové studii se věnuji dívce, kterou v této práci budu říkat Jana (viz podkapitola Etický přístup v průběhu výzkumného šetření). Jana se narodila v roce 2007 a trpí syndromem CAN (podrobněji viz kapitola CAN syndrom).

V jejích přibližně dvou letech byla její matka odsouzena k nepodmínečnému trestu odnětí svobody na dobu pěti let za psychické a tělesné týrání a zanedbávání jejích vlastních dětí a především nevlastní dcery. V době, kdy jsem se s Janou seznámila byla matka již krátce propuštěna z vězení a usilovala o navrácení svých dětí zpět do péče (podrobněji viz podkapitola Sociopsychická anamnéza). Děti v té době byly umístěny v Klokánku (viz Výklad základních pojmů), kde o ně v jedné domácnosti („bytě“) se čtyři dětmi střídavě pečovaly dvě vychovatelky (dále „tety“) po týdnu pečovaly.

S Janou jsem se seznámila v rámci Projektu Andromeda (viz Představení Projektu Andromeda), Během školního roku 2013/2014 jsem se ji snažila alespoň částečně nahradit blízkou osobu a protože Jana měla zájem o tvůrčí činnost, tak jsme se jí společně věnovaly. Tuto činnost podrobněji probírám v kapitole Vlastní práce s Janou.

5.2 Sociopsychická anamnéza

V této podkapitole se věnuji osobní a rodinné anamnéze Jany.

Oficiální anamnestická data týkající se Jany má k dispozici organizace Klokánek, ale kvůli ochraně osobních dat jsem k nim bohužel přístup nezískala. Korektnost postupu Klokánku mi potvrdil právník spolupracující s Projektem Andromeda, a tak jsem informace získala pouze zprostředkovaně za pomoci dvou osob, pro které mám v textu označení Petr a Pavel. Oba tito dospělí jedinci pracovali s Janou po více než dva roky a pravidelně komunikovali s její rodinou.

5.2.1 Rodinná anamnéza

Jana se narodila do neúplné rodiny. Svého otce nikdy nepoznala, ale matka si brzy po porodu našla nového přítele a následně se za něj i provdala. Jana tak z tohoto svazku získala o dva roky mladšího bratra. Nevlastní otec měl tři dcery z prvního manželství, z nichž se dvě již osamostatnily, ale třetí, narozena roku 2000 přišla s otcem do nové rodiny. I matka měla ještě dospělého syna, který ale nežil s rodinou.

Funkčnost této rodiny byla již od svého vzniku narušována velkými finančními problémy, naprosto nevyhovující bytovou situací, protože rodina bydlela v malé chatě a hlavně se prokázalo, že matka od samého počátku tělesně i psychicky týrala a zanedbávala své děti. V roce 2009 byla matka odsouzena k nepodmíněčnému trestu odnětí svobody na dobu pěti let. Jana byla v té době přibližně dvouletá a bratr se teprve narodil, takže matčiny zlé praktiky nemohl zažít (informace pochází od Pavla).

Dle Petra: *„Matka seděla hlavně za týraní nevlastní dcery.“* Dále jsem se od téhož zdroje dověděla, že Jana s bratrem byla umístěna do kojeneckého ústavu a nevlastní sestra do dětského domova. Matky manžel (pravý otec nejvíce týrané a zanedbávané dcery) u soudu celou událost popíral, stál při své ženě a během let, které ona strávila ve vězení, dvě mladší děti pravidelně navštěvoval, ale svou vlastní dceru ignoroval. K pobytu Jany v kojeneckém ústavu ještě Petr dodává: *„...byla taky rok před Klokánkem v kojeňáku, tam se o děti starala.“* Po roce v kojeneckém ústavu byli Jana s bratrem na přání rodičů přemístěni do Klokánku.

Během pobytu v Klokánku jezdila Jana s mladším bratrem k nevlastnímu otci na neděli každý měsíc. Když byla matka propuštěna z vazby, tak si brala děti každý druhý týden. Jana se na tyto víkendy dle Petra: *„...hrozně těšila, ale z pobytů se vracela vždycky smutná, ale potom najednou přišly děti, nebo se něco stalo a ten smutek jakoby v tu chvíli odplaval.“*

Dle Petra Jana matku: *„milovala až za hrob.“* Matku se tento zdroj snaží popsat takto: *„Nevím jaká byla. Taková, to se snad ani nedá popsat! S Janou se mazlila, její bratr byl bezprizorní. Janu hodně preferovala. Přišla mi hodně dominantní, že chce rozhodovat o situaci, ale to nemohla, před námi. Co se matce řeklo, tak přesně dodržela, neudělala žádnou výjimku. Snažila se dodržovat pravidla. A děti jsou furt sledovaný jestli se doma něco neděje. Jednou mi Jana řekla: „proč seš tady když už seš stará?“ To měla určitě od matky. To samo dítě nevymyslí.“* Druhý zdroj uvádí: *„Její matka je velmi manipulativní,*

dokonce máme podezření na hraniční poruchu osobnosti a tyto rysy se projevují i u její dcery. Matka ji manipulovala proti zařízení, což způsobilo mnohé konflikty mezi ní a Janou i Janou a „tetami.“ Jana byla na svou matku velmi silně vázána. Já osobně jsem se s její matkou nesečkala, ale nešlo si nevšimnout značné nervozity u personálu Klokánku ve spojitosti s jejími návštěvami.

Po matčině propuštění z vazby trvalo rok, než si mohla vzít své děti zpět. Během této doby se rozvedla se svým manželem a našla si nového přítele. Do tohoto období spadá i moje známost s Janou, která probíhala během školního roku 2013/2014.

5.2.2 Osobní anamnéza

Jana se narodila v roce 2007 ve Středočeském kraji v okrese Nymburk.

Jana byla dle Petra: „...dominantní, sebestředná, ale zároveň kamarádká. Zároveň dokázala být i milá, přítulná. Měla pocit, že musí mít všude poslední slovo. Asi ze mě měla respekt, ale nikdy si na mě nic velkého nedovolila. Když byla našťvaná, tak řekla, že jsou všichni hrozný. Byla taky i docela, no...pracovitá se říct nedá, ale šikovná na spoustu věcí. Učitelka prý říkala, že patří mezi nejchytřejší.“

Pavel sděluje, že byla: „...inteligentní, ale velmi nestálá osobnost. Také byla velmi manipulativní a měla velkou fantazii.“

Osobně bych k těmto charakteristikám dodala, že mezi její dominantní vlastnosti patřily především hravost a spontaneita, které hojně uplatňovala při tvůrčí činnosti, ale také neklid až nervozita a častá neschopnost se soustředit.

5.2.3 Sociální anamnéza

Jana byla ve společnosti podle Pavla: *„...po většinu času velmi přátelské a zvědavé dítě. Tetám pomáhala starat se o svého mladšího, hyperaktivního brášku. Ve škole se skvěle učila. V posledních měsících pobytu, když se vyostřila její rodinná situace, začala být agresivní a slovně napadat některé tety.“* Tento zdroj také uvádí, že bratr trpěl poruchou pozornosti a hyperaktivity a tudíž vyžadoval mnoho pozornosti od svého okolí: „*K bratrovi*

měla rozpolcený vztah. Měla ho ráda, ale byl náročný a ona měla pocit, že on si bere všechnu pozornost sám pro sebe a ona chce tu pozornost taky pro sebe. Svého staršího bratra obdivovala a vzhlížela k němu. O svých nevlastních starších sestřích mluvila jako o vlastních.“

V Klokánku dle Pavla: „...po většinu doby s ostatními dětmi vycházela v rámci možností velmi dobře. Menším konfliktům se v centru, v němž jsou umístěné týrané a zanedbávané děti se samozřejmě vyhnout nedá. Největší problém měla v posledních měsících pobytu s jednou ze svých tet. Té několikrát sprostě nadávala a jednou na ni dokonce vytáhla nůž. Konflikt řešilo vedení Klokánku za účasti psychoterapeuta a pedopsychiatra.“ Petr se v tuto situaci snaží pochopit Janu takto: „Teta udělala špatný výchovný krok. Nejprve jí stavila na piedestal, ale pak stavila na první kolej zanedbanou N. a to nesla Jana hrozně těžko. Jana na ní byla drzá až sprostá, pak se to vyhrtilo tím nožem. Ráno řekla, že tetu zabije a večer ho na ní vytáhla.“ Dále Pavel doplňuje: „Potom také měla konflikty s terapeutem a nakonec téměř s každým ze zařízení Klokánek. Nakonec se svěřovala jenom jedné z tet a víle.“

5.3 Současný stav (status praesens)

V současnosti žije Jana již rok s mladším bratrem u matky a jejího přítele. Adaptace na nové prostředí proběhla problematicky. Jana říkala, že se v novém prostředí velmi nudí. Také se zmínila o nepřátelství ze strany nových spolužáků, ale na druhou stranu mluvila o tom, že je ve škole se všemi kamarádka. Rozpolcený postoj zaujala také vůči své matce a mladšímu bratrovi (informace pochází od Pavla).

S Janou jsem dodnes v kontaktu přes mobilní telefon. Po jejím odchodu z Klokánku jsem jí telefonovala každý týden, ale postupně jsem četnost našich hovorů snižovala. Jana se mi svěřovala s tím, že se zpočátku neuměla v novém prostředí zabavit a často se s matkou a bratrem přela. Byla smutná, že se jí ve škole ještě nepodařilo získat nové kamarády, prý se na ní dívaly svrchu. Radila jsem jí, ať si pohledů shora nevšímá, ať je trpělivá, a až děti uvidí, jak je šikovná, všechno se změní. Ale v případě, že se to nezmění nebo zhorší, mě může

zatelefonovat, nebo se svěřit učitelce, či jiné dospělé osobě, které může důvěřovat. Při příštím telefonátu už měla jinou náladu, jiné téma, takže se problém mezitím zřejmě vyřešil.

5.4 Vlastní práce s Janou

5.4.1 Úvod do vlastní práce s Janou

Za Janou jsem pravidelně docházela každý týden. Naše setkání mělo trvat minimálně hodinu, ale většinou jsme spolu trávily více času. Mimo tento program jsme se každé dva měsíce zúčastnily akce pro všechny „víly“ a děti z Projektu Andromeda.

V rámci každého setkání jsme provozovaly různé aktivity: hry, relaxační techniky, ale hlavně výtvarnou činnost. Ta zahrnovala především malování a kreslení. Veškeré toto konání doprovázely rozhovory nad našimi výtvary.

Cílem těchto setkávání bylo získat si důvěru svěřeného dítěte, stát se starší přítelkyní, které na Janě opravdu záleží, a tak alespoň zčásti vyplnit prostor po chybějících, nebo jen částečně fungujících rodičích a příbuzných (viz podkapitola Představení Projektu Andromeda).

Současně jsem se snažila získat si Janinu důvěru proto, aby prožila korektní vztahovou zkušenost, která jí pomůže zažít normální zkušenost se vztahem. Tento typ vztahu, který se ovšem buduje po delší čas, má přirozeně terapeutický rozměr, protože napomáhá hojení duševních ran (viz podkapitola Dítě jako oběť).

Zájem a sklony holčičky mi dovolily nenásilnou, přirozenou cestou se s Janou věnovat arteterapii (viz kapitola Arteterapie), kterou jsem se snažila náležitě přizpůsobit jejímu psychickému rozpoložení, věku i Projektu Andromeda.

Výtvarnou činností i hrami jsem chtěla především podpořit její tvořivost a radost z tvůrčího procesu, tak jak tomu rozumí humanistické přístupy v arteterapii (viz podkapitoly Cíle arteterapie a Arteterapeutické přístupy).

Také jsem předpokládala, že se projeví i další účinky arteterapie, o kterých se zmiňuji v podkapitole Cíle arteterapie u dětí.

Zároveň jsem Janě poskytovala podpůrnou psychoterapii, jejímž cílem je lepší odolnost vůči těžké životní situaci. Také jsme ji svou podporou a zájmem měla napomáhat lépe zvládat stres (*Psychoterapie*, 2006).

V následujícím textu chronologicky řadím důležité momenty především našeho vzájemného vztahu a tvůrčí činnosti Jany.

5.4.2 První kontakt s Janou

S Janou jsem se seznámila díky Projektu Andromeda (viz podkapitola Představení Projektu Andromeda). Po absolvování dvoudenního odborného školení jsme se měly jako „víly“ osobně poprvé setkat s dětmi, které k nám nebyly předem přiřazené, ale během jednoho odpoledne si měly samy vybrat svou osobní „vílu“ a ta by měla jen za nimi celý rok pravidelně docházet a může se stát osobou, které lze plně důvěřovat.

Každá „víla“ si pro děti připravila svou vlastní činnost, která jí osobně byla blízká. Děti přecházely od jedné k druhé. Pakliže u některé víly dítě zůstalo, dalo tím najevo, že si ji vybralo za svou. Jako symbol spojení dítěte s vílou dostaly oba od vedení Projektu Andromeda stejný náramek.

Osobně jsem si pro děti připravila jako činnost kreslení domečků. Během odpoledne se u mě vystřídalo mnoho dětí, ale kromě Jany všechny odešly. Od vedení Andromedy jsme obě dostaly stejný náramek a já se jí zeptala, zda chce, abych opravdu byla její „vílou“. Jana s úsměvem přikývla a klidně dál pokračovala v kresbě svého domu.

Její dům sice navenek nepůsobil zvláště, ale rozhovor o něm, který jsem s Janou následně vedla byl velmi zajímavý. Jana se soustředila především na garáž, ve které údajně parkovalo červené auto značky Ferrari. Na mou otázku ohledně toho, co je to za dům odpověděla dosti příkře: „*Nevim, prostě nějaký barák.*“ V tomto obrázku hraje důležitou roli symbol auta (viz podkapitola Symboly), který se podobá symbolu domu, ale je zde i vyjádřená životní cesta a především možnost jejího ovlivnění. Auto je u „nějakého baráku“ chráněno v garáži, ale je to sportovní, velice luxusní vozidlo s neobyčejně silným motorem.

Červená barva auta (viz podkapitola Význam barev) ukazuje na aktivitu, agresi i lásku. Pro mě byl nejzajímavější veliký kontrast mezi „nějakým barákem“ a Ferrari, což by mohlo naznačovat i podobnou situaci v Janině sebepojetí. Zanedbání vlastní kresby domu by mohlo naznačovat, že Jana, která vyrostla v Klokánku, nemá vytvořen k „domu“ patřičný vztah (viz podkapitola Kresba domu). Při vzniku tohoto obrázku jsem si poprvé všimla, že Jana nakreslené záměrně maže rukávem, ale i rukou.

5.4.3 Další práce s Janou

Po úvodním setkání jsme se viděli za týden. Společně jsme hrály především seznamovací hry jako např. předávání míčku, při které ten kdo ho měl v ruce, tak o sobě mohl něco prozradit. V souvislosti s touto hrou mi Jana pověděla o tom, že má několik sourozenců a s jedním z nich žije v Klokánku. Jana se ke mě při tomto setkání chovala velice přátelsky.

Na další schůzce mě Jana sice vyhlížela, ale vzápětí přede mnou našťavaně utekla do jiné místnosti. Po návratu komunikovala příkře a chladně. Nesedla si vedle mě, ale na stůl. Vyndala jsem temperové barvy, kterých se ihned ujala a namalovala obrovskou loď. Dominantním prvkem zde nebyla loď jako taková, ale desítky výrazně černých ptáků na oblacích (viz podkapitoly Význam barev a Symboly) Na můj dotaz se spontánně rozpovídala o svém pravém otci, kterého ale nikdy nepoznala. Vymýšlela o něm bájevitou historku, že byl na měsíci a viděl tam dvě slunce. Po malbě a svém vyprávění se značně zklidnila. Bohužel mi Jana nechtěla kresbu ponechat, jelikož si ji chtěla sama uložit na památku.

K tomuto obrázku jsem si vyhledala symbol lodě (viz podkapitola Symboly), který se svým významem blíží symbolu domu a zobrazuje tedy vlastní osobnost Jany. V symbolu lodi je obsažena i její životní cesta. Symbol ptáka (viz podkapitola Symboly) by zde mohl vyjadřovat určité obsahy nevědomí. Černá barva (viz podkapitola Význam barev) vyjadřuje nevědomost, neznalost, ale má i negativní význam. Velké množství ptáků zřejmě tento význam ještě umocňuje.

Při dalším setkání jsme s Janou, dalšími „vílami“ a dětmi byly na výletě. Jana se poprala s kamarádkou z Klokánku o dřevěný klacek. Vzhledem k tomu, že jsem neviděla celý incident, řekla jsem, že se mají buď dohodnout, nebo jim ho vezmu a nebude ho mít ani jedna z nich. Nedohodly se, klacek jsem vzala a Jana přede mnou znovu utíkala jako při minulém

setkání. Křičela, že mě nenávidí, plakala a zase utíkala. Odmítala se mnou hovořit, ale když nastoupila s ostatními dětmi do autobusu, tak jsme si zamávaly.

Hlavním tématem našeho dalšího setkání byl incident z minulého výletu.. Jana hned na začátku začala velmi intenzivně plakat. Nechácala, proč jsem ji při minulém incidentu nepodpořila. Snažila jsem se jí vysvětlit situaci z mé strany, že jsem počátek jejich hádky neviděla a proto bych se při mém rozhodnutí mohla dopustit křivdy. Následně se se Jana uklidnila a sezení probíhalo v příjemném přátelském duchu.

Následující týden jsem přinesla modelínu. Jana si s ní zpočátku hrála v ruce, ale po chvíli ji odhodila a vztekla mi sdělila, že ji nemá ráda. V naší další práci jsem už tento materiál do programu nezařadila. Důsledkem toho nedošlo k uskutečnění dalších cílů arteterapie s hlinou dle ŠICKOVÉ-FABRICI (viz podkapitola Cíle arteterapie). Pak jsem se rozhodla, že by byla v tuto chvíli vhodná práce s dechem, aby se Jana zklidnila, což se mi nakonec podařilo a rozloučily jsme se v poklidném duchu.

Při dalším shledání Jana vystupovala s pěveckým sborem. Mě si zpočátku naprosto nevšímala, nuceně se bavila s kamarády a pozorovala, zda-li ji sledují. Po besídce jsme měly čas samy pro sebe. Jana se ihned začala vyptávat: „**Proč jsem vlastně v Andromedě? Jsem na to přece už moc stará.**“ Tato slova velmi připomínají výroky, o kterých mluví Petr v podkapitole Rodinná anamnéza. Také já jsem měla dojem, že je Jana ovlivněná názory své matky. Následně se Jana uklidnila po mém ujištění, že „stará“ rozhodně není a že Projekt Andromeda funguje pro děti z Klokánku.

Následující setkání probíhalo v poklidném duchu. Jana si potřebovala vymezit a zútlunít náš společný prostor. Do místnosti přinesla lampičku, aktivně vymýšlela hry a odháněla z místnosti jiné děti, které si s námi chtěly hrát.

Další schůzku jsme společně kreslily mandalu. Nejprve jsem ji podrobně vysvětlila pravidla kresby mandaly a ukázala vzorové obrázky. Jana je velmi bystrá dívka a tak opravdu rychle pochopila všechny náležitosti spojené s kresbou mandaly. Papír jsme si rozdělily napůl a začaly kreslit. Zajímavé bylo, že výrazně překračovala své hranice kresby a zasahovala do mého prostoru. Nejvýraznějším prvkem byli dva hadi se zuby a vyplazenými jazyčky, kteří útočili na můj prostor. Hadí ocásky končily bublinou, ve které bylo napsáno HELP s vykřičníkem. Nad kolečko nakreslila srdíčko. Po celou dobu byla velmi skleslá a kontaktní. Byl to týden před Vánoci, během kterých měla navštívit svou rodinu. Jana také po většinu

času mluvila o Vánocích, jak se na ně těší a především jak se těší na svou maminku. Na druhou stranu jsem měla dojem, že namalovala kresbu, která pokud by měla souviset s danou životní situací, vyjadřovala pravý opak.

Naše další shledání proběhlo po Vánocích. Jana se mnou nikam nechtěla jít. Musela jsem ji přemlouvat. Nakonec šla, ale celé sezení byla roztržitá. Stále se koukala na telefon, odbíhala do druhé místnosti a odmlouvala. Na uklidnění jsme si zacvičili jógu, při které jsme napodobovaly různá zvířátka. Dále jsme pracovaly s dechem. Jana se uklidnila a celkově působila spokojenějším dojmem.

Následující hodinu Jana zkoušela namalovat začarovanou rodinu (viz podkapitola Začarovaná rodina). Úvodní příběh o začarované rodině ji velice zaujal a tak okamžitě vzala čtvrtku a začala kreslit. Doprostřed obrázku nakreslila svou matku jako obrovskou opici. Později se při vymýšlení dalších členů rodiny zarazila a začala vymýšlet nové názvy zvířat, které neexistují. Nakreslila čtyři miniaturní zvířátka a každé z nich bylo umístěno v jednu rohu papíru. Následně celou kresbu začárala černou barvou a vyhodila kresbu do koše. Jana vypadala velmi rozrušeně a tak jsem navrhla, abychom si spolu hrály na zvířata - jak typicky dýchají.

Tento obrázek sice nemám k dispozici, ale bouřlivá reakce Jany na vlastní výtvar demonstruje nejlépe problematiku tohoto tématu.

Pro zajímavost jsem si vyhledala význam symbolu opice (viz podkapitola Symboly), který se často používá jako karikatura člověka. Čtyři miniaturní zvířátka, pro něž Jana marně vymýšlela vhodná pojmenování mi připomněly mravence, o kterých se zmiňuji v popisu testu Začarovaná rodina (viz podkapitola Začarovaná rodina). Myslím, že centrální umístění obrovské opice a miniaturní zvířátka v rozích výkresu názorně popisují situaci členů Janiny rodiny.

Při dalším setkání Jana opět o mou přítomnost nejevila zájem. Snažila jsem se toho nevšímat a zaujmout její pozornost hrou, která se právě na naše soustředění zaměřuje. Pozornost Jany jsem nakonec opravdu získala. Při závěrečném loučení mi sdělila, že byla naštvaná, protože chtěla s dětmi jít do aquaparku a kvůli mě nemohla, ale nakonec je ráda, že zůstala v Klokánku.

Na začátku našeho dalšího shledání Jana předstírala přehnaně milé překvapení, když mě spatřila. Potom jsme hrály hru Jenga (Skládá se z dřevěných kvádrů, které se postaví na

sebe a vytvoří věž. Jednotlivé kvádry se následně vytahují z různých částí a stavějí se na vrchol té věže, aby byla věž co nejvyšší.). Jana byla ze hry nadšená a radovala se, že budujeme něco společného. Následně začala kreativně vymýšlet velmi originální vlastní pravidla stavění této věže a mně se opět potvrdilo její tvůrčí nadšení.

V následující hodině jsme poprvé s Janou měly společného „nepřítele“. Potřebovaly jsme spolu být v (pro nás rezervované) místnosti, kde si ale hrály jiné děti. Děti nechtěly odejít, tak jsem se s nimi přela a Jana stála na mé straně, ačkoliv mezi nimi byly i její kamarádky. Janina reakce mě velmi překvapila a naznačuje socializační prvek v jejím chování.

Po získání této místnosti mi Jana začala povídat o citech ke své matce. O tom, jak se jí po ní stýská a jak moc ji má ráda. Ukazovala mi fotky celé rodiny, kamarádek i sebe. Působila velmi sdílně a přívětivě. Na konci sezení jsem oznámila, že příští týden bohužel nebudu moci přijít. Jana znervózněla a ujišťovala se, zda přijdu za dva týdny. Na závěr mě dokonce několikrát objala.

Jana se do naší další schůzky přestěhovala do jiného „bytu“ v Klokánku. Sama mi tuto změnu zdůvodnila takto: *„Brácha mě mlátil, víš? A v novým bytě se mi líbí víc.“* Od Pavla jsem se později dozvěděla, že šlo o konfliktní situaci s „tetou“ z Klokánku, což již zmiňuji v podkapitole Osobní anamnéza. Vedení Projektu Andromeda mě vzápětí informovalo podrobněji o tomto incidentu, upozornilo mě na nebezpečí plynoucí z agresivity Jany a dostala jsem i návrh na odstoupení z Projektu, které jsem ale nevyužila. V důsledku této situace byla Jana přestěhována do jiného „bytu“ k jiným „tetám“. Janu navíc ve stejný týden začala navštěvovat těsně přede mnou i její matka. Tato změna matčiných návštěv může dle mého názoru souviset s problematickou matčinou osobností, jak se jí snažím popsat v podkapitole Rodinná anamnéza. Nelze však vyloučit ani možnost náhody.

V dalším týdnu „teta“, se kterou měla Jana výše zmíněný incident, dala výpověď a Jana se přestěhovala zpátky do původního „bytu“ k bratrovi.

Během našeho společného času mi Jana namalovala její zážitky z posledního týdne. Při další aktivitě jsme vyjadřovaly emoce pohybem. Jana sama vymyslela emoci “touha po vědění” a tu pak vyjádřila dupáním, a křikem: *„Řekni mi to, tak mi to řekni!“* Jana sklídila můj obdiv a také jsme se ještě společně jejímu nápadu zasmály. Následující hru vymyslela sama Jana. Vzájemně jsme si předávaly jablko a ten, kdo ho držel, tak o sobě mohl něco

prozradit. Druhý hádal, zda první říká pravdu. Takto mi Jana prozradila, že její mamka byla ve vězení, a proto je Jana v Klokánku. Oceňuji, že Jana našla způsob, jakým se mi může otevřít. A také zde jsem ji náležitě chválila.

V následujícím týdnu si při mém příchodu Jana hrála na zahradě se svou kamarádkou. Tato přítelkyně byla v Klokánku jen na návštěvě (dříve také bydlela v Klokánku, ale v této době žila již s rodinou). Jana mne přemlouvala, abychom zůstaly společně s její kamarádkou na zahradě, protože ta je na návštěvě jen výjimečně. Přemluvit jsem se nenechala. Jana tedy začala plakat a vykřikovala: „*Já jsem říkala, že jsem si měla radši podřezat žíly, nebo skočit z okna! vždyť si chci jenom s někým užít a nikdo mi to nedovolí.*“ Reagovala jsem empaticky, ale současně jsem jí upozornila na to, že jsou určitá pravidla, která by se měla respektovat. S Janou a její kamarádkou jsme společně domluvily jiný termín pro jejich setkání. Poté kamarádka odjela a my jsme měly čas pro sebe. Jana mi namalovala obrázek sebe s touto kamarádkou (viz příloha č. 1). V centru kresby je naznačen stojan houpačky a dvě postavičky, které se houpají. Houpačka stojí na zeleném trávníku a na pravé straně je veliké žluté slunce s paprsky (viz podkapitola Význam barev). To, že je slunce vpravo by mohlo znamenat, že se energie (viz podkapitola Symboly) orientuje na budoucnost (viz podkapitola Interpretace kresby) Jany kamarádka má modré šaty a Jana červené (viz podkapitola Význam barev). Celý obrázek je namalován nevýrazně a dodatečně byl Janou ještě rozmazán. Výjimku tvoří nápis a červené šaty Jany, což na první pohled zaujme. Na obou postavičkách je rozeznatelný ještě úsměv, u Jany výrazněji. Pro mne byly zajímavé nejen červené šaty (viz podkapitola Význam barev), které ohlašují lásku, akci i agresi, ale především komentář Jany vztahující se k její životní situaci. O Lucii mluvila Jana totiž obdivně, protože u ní byla svědkem bezproblémového odchodu z Klokánku.

Příští hodinu jsem zaznamenala nechuť Jany k jakémukoliv verbálnímu projevu, tudíž jsme si vzaly papír a začaly malovat. Jana spontánně začala malovat svou rodinu (viz příloha č. 2). Tento artefakt zobrazuje rodinu Jany, která stojí na žlutozeleném trávníku s výjimkou matky, jejíž jedna noha spočívá na vodě a druhou vykračuje na trávník. Na levé straně je slabě naznačená část slunce. Skupina postav je nakreslena černou pastelkou s menším tlakem, než nápis, který se klene nad ní a protíná hlavu postavy ve středu obrázku. Postava matky se odlišuje od ostatních postav i šikmým sklonem a celkovou mohutností. Velmi nápadná je i jedna paže, kterou pozvedá do téměř vodorovné polohy a velká ruka se čtyřmi prsty. Na této postavě se dá rozeznat i oblečení: kalhoty, pásek, mikina i boty. Centrální, nejvyšší postava je nový partner matky (viz podkapitola Rodinná anamnéza), kterého Jana nazývá strejdou. Již

zmíněný nápis protíná jeho hlavu. Postava zde stojí neutrálně, rovně s pažemi mírně od těla. Z oblečení je jasně viditelný jen pásek. Nejhůře propracovanou postavou je mladší bratr Jany, nemá ani ruce a ani oblečení. Postava Jany je na opačném konci, než její matka a má stejnou polohu paří s nápadnou rukou stejně jako matka. Všechny postavy mají ústa, oči i náznaky vlasů.

Během vzniku kresby jsem sledovala Janin postup: nejdříve a také nejvíce se věnovala matce, potom strejdovi a pak své postavě. Bratra až dodatečně vtlačila mezi ostatní postavy. Myslím, že z tohoto jejího postupu i z vypracování postav lze vyčíst i důležitost členů rodiny pro Janu. Poškození hlavy strejdy nápisem naznačuje možná žárlivost (viz podkapitola Kresba rodiny). Výrazná paže a ruka u matky i u Jany by mohla naznačovat jejich podobné vlastnosti (viz podkapitola Rodinná anamnéza). Zajímavý je kontakt matky s vodou. Jako první mě napadlo, že matka chodí jako Kristus po vodě a proto i Jana vidí matku jako Boha. Další možností je vidět matčin pobyt ve vězení jako koupel, která očišťuje (viz podkapitola Symboly). Také umístění matky vlevo, což znamená minulost, matka a introverze (viz podkapitola Interpretace kresby) a Jany zcela vpravo, kde je budoucnost, pokrok a extraverze je důležité.

Při dalším setkání jsem se chtěla zaměřit na naše společné a rozdílné vlastnosti i zájmy. Janě jsem vysvětlila pravidla tohoto cvičení a ukázala vzorový obrázek. Doprostřed papíru jsem nakreslila kruh, ve kterém měly být umístěny naše společné vlastnosti. Vně kruhu bylo místo pro naše odlišnosti. Jana kruh, v rozporu se vzorovým obrázkem, rozdělila na dvě části. Ve výsledku jsme tedy obě psaly stejné společné vlastnosti a zájmy, ale každá do svého prostoru. Navíc jsme mohly zaznamenávat i naše rozdíly samostatně. Díky tomuto kroku jsem vnímala její možnou potřebu pro vymezení osobního prostoru.

Náš vztah s Janou se dle mého názoru během dalších schůzek stále více prohluboval. Jana se stávala ke mně ještě více sdílnou a přátelskou. Jen občas se ještě těžko soustředila na práci a odbíhala z pokoje. Také silně přeháněla své reakce jako například překvapení, či naštvání, ale tyto chvíle nastávaly v mnohem menším měřítku, než dříve.

Po mém pravidelném docházení za Janou se naše schůzky na měsíc přerušily, kvůli školním povinnostem (například Jana jela na školu v přírodě, já měla zase psychotherapeutický výcvik). Shledání po delší době proběhlo velmi zajímavě. Jana vypadala opravdu velice překvapeně, nadšeně a hlasitě zvolala: „*Vílo! Já už myslela, že nepříjdeš, co tady děláš?*“ Po

zbytek našeho shledání mi vášnivě vyprávěla o tom, co celý měsíc dělala a vše zaznamenala na papír. Tento obrázek jsme pak společně vylepily na strop nad její postel.

Další setkání jsme kreslily tři obrázky. Dva z nich měly vyjadřovat náš vztah na začátku a situaci teď, třetí Jana nadepsala nápísem „co ctím“ (viz příloha č. 3).

Oba první obrázky popisují stejnou situaci, při které „víla“ a Jana sedí naproti sobě u stolku a hrají hry. Na prvním obrázku je „víla“ podstatně vyšší než Jana, má židli s nápadně vysokým opěradlem a Jana u stolku jen klečí. Na druhém obrázku je postavení „víly“ s Janou vyrovnanější, protože obě sedí na obdobných židlích. Také nápisy nad obrázky vyjadřují, jak pořadím jmen, tak geometrickým uspořádáním obdobný posun ve vztahu obou postav. Vyobrazení postav v prvním z artefaktů je detailnější, propracovanější a to se týká jak zobrazení rukou a nohou, tak květin na hlavě i v pase „víly“ a brýlích u Jany. Obličej „víly“ na druhém obrázku postrádá ústa. Zde se také objevuje náznak profilu, což odpovídá Janinu věku (viz podkapitola Vývoj dětské kresby). V těchto obrázcích se objevuje též transparentnost, která též odpovídá Janinu věku (viz tamtéž).

V teoretické části této práce se zmiňuji, že dobře provedené ruce jsou znakem sociability, ale při sociálním, či sexuálních problémech často chybí. Také postavy bez úst vyjadřují sexuální problematiku, nebo potíže ve vztazích (viz podkapitola Zobrazení lidské postavy). Také jsem si všimla, že „víla“ je na obou obrázcích vlevo a Jana vpravo. Jana je zde vpravo stejně jako na obrázku, kde zobrazuje Jana svou rodinu a mohlo by to mít obdobný význam.

Překvapilo mě, že na prvním obrázku sedím výše, než Jana. Je také zajímavé, že na obou obrázcích jsem oblečena ve „vílích“ šatech, i přesto, že jsem je nosila pouze první měsíce. Také jsem si uvědomila, že mě Jana stále častěji nazývá jménem. Dříve mě oslovovala především jako „vílu“. Díky těmto poznatkům se domnívám, že jsem se pro ni stala během doby našich setkávání více lidskou a realističtější, než na začátku.

Na obrázku, jenž Jana nadepsala „co cítím!!“ je uprostřed artefaktu srdce (viz podkapitola Symboly) a po stranách symetricky čtyři šestícípé hvězdy. K vyjádření citů Jana potřebovala především barvy (viz podkapitola význam barev): červenou a růžovou pro srdce a u hvězd se vyjádřila hravě modrou a zelenou.

Po týdnu jsem na Janě zaznamenala výrazné přehánění pozitivních emocí například mě přehnaně vřele vítala, velmi hlasitě se smála mým výrokům. Zdálo se mi, že se snaží, aby

se mi zalíbila. Zeptala se mě, zda odcházím z Projektu Andromeda. Ujistila jsem jí, že neodcházím, že bych se s ní ještě ráda vídala i v příštím školním roce, pokud ona sama bude chtít. Svěřila se mi, že zaslechla informaci, že „víly“ mají odteď chodit k dětem pouze každých čtrnáct dní. Tato informace byla pravdivá, jelikož „víly“, které chtěly ukončit spolupráci s Projektem Andromeda, měly pomalu adaptovat děti na tuto změnu. Tento krok měl ovšem proběhnout v tichosti, ale Jana se k této informaci již nějakým způsobem dostala. Mě se však tato změna netýkala, protože jsem chtěla v projektu pokračovat i nadále. Po mém ujištění, že v Projektu Andromeda zůstanu i nadále se Jana zklidnila a měla dobrou náladu. Dle mého názoru její prvotní přehánění pozitivních emocí pravděpodobně souviselo s obavami s mým možným odchodem. Jany veselá a sebejistá nálada se odrazila při vyhotovení tohoto obrázku. Bez zábran použila modrou, žlutou, modrou, červenou a hnědou (viz podkapitola Význam barev). Kresbu ještě doplnila rozverným nápisem: „UDĚLALA SEM MISTROVSKÉ DÍLO“, který též vystihl její náladu a demonstroval nárůst jejího sebevědomí (viz příloha č. 4).

Následující týden mi Jana při kreslení klidným hlasem oznámila že příští týden už v Klokánku pravděpodobně nebude, protože se vrací domů k rodině. Společně jsme se připravovaly na možné ukončení našeho vztahu. Jana mi vyprávěla o tom, jak to u nich doma vypadá, kdo k nim jezdí na návštěvy, o její kočce atd. Na konci jsme se dlouze loučily.

Kvůli byrokratickým průtahům byla Jana v dalším týdnu stále ještě v Klokánku. Vzájemně jsme si nakreslily obrázky na památku. S tématem tohoto obrázku souvisí i výrok týkající se Jany od Petra: „***Když měla někoho ráda, tak nakreslila velikánský srdce a to mu dala. Když jí bylo s někým dobře, tak to prostě musela ukázat.***“ Povídali jsme si o velké nadcházející změně. Dlouho jsme se spolu loučily.

5.5 Zhodnocení výsledků provedených aktivit

Počáteční fáze byla ovlivněna nedůvěrou dítěte, které si muselo nejprve „otestovat“ nový vztah. Jednou z možností, kterou dítě má, je záměrná provokace násilí pomocí vzdorovitého, urážlivého chování (viz podkapitola Dítě jako oběť).

Díky mé klidné a neagresivní reakci (viz podkapitola Dítě jako oběť) se mi podařilo tuto počáteční fázi překonat a Jana se ke mě začala chovat důvěrně, svěřovala mi i různá tajemství týkající se její rodiny. Důvěrný vztah pokračoval i v době, kdy se blížil její odchod z Klokánku a kdy byla silně znejistěná, negativně ovlivňována svou matkou a měla konflikt skoro s každým (viz informace Pavla v podkapitole Osobní a rodinná anamnéza). Tento důvěrný vztah měl i své hranice, protože o konfliktu s nožem se mi nesvěřila a zalhala mi.

Myslím, že nejlépe se mi u Jany podařilo naplnit další cíl, který jsem si stanovila – podpořit tvořivost a radost z tvůrčího procesu. Již v prvních sezeních jsem si všimla, že Jana schválně své obrázky rozmazává, či je dokonce zcela znehodnotí a přitom také zneklidní. Na můj dotaz reagovala fabulováním. Měla jsem dojem, že se bojí odhalit svá tajemství. Z těchto důvodů jsem většinou zároveň s Janou kreslila a na její artefakty jsem se nechtěla dotazovat a ani je komentovat. Nenápadně jsem ale sledovala její způsob práce a spontánní vysvětlování obrázků (viz podkapitola Interpretace kresby). Moje pokusy o interpretaci Janiných výtvorů jsou ale tímto limitovány.

Častý Janin neklid a rozrušenost mě přiměly, se s ní často věnovat cvičení jógy a práci s dechem. Také vhodně zvolené hry přispívaly ke klidu Jany.

Myslím, že radost z tvůrčího procesu a tvořivost vidíme nejlépe na obrázku: „UDĚLALA SEM MISTROVSKÉ DÍLO“. Kreativitu a radost z ní projevovala Jana také často při hrách, které dokázala i sama vymýšlet.

Můj popis práce s Janou ukazuje, jak byla výtvarná činnost zásadní při navození kontaktu s dítětem, sloužila i k další komunikaci mezi námi a socializaci, umožnila mi hlouběji nahlédnout do světa Jany, zvýšila sebevědomí dítěte a pravděpodobně působením tvůrčího procesu zvýšila integraci osobnosti (viz humanistické přístupy v podkapitole Arteterapeutické přístupy a viz podkapitola Cíle arteterapie u dětí) Život Jany se nacházel v přelomové fázi a její situace byla natolik komplikovaná, že si nedovolím hodnotit i další cíle

arteterapie u dětí, například snižování agresivního napětí (viz podkapitola Cíle arteterapie u dětí).

5.6 Analýza

V této části se zaměřuji především na limity a analýzu praktické části své bakalářské práce.

Uvědomuji si možnost zkreslení získaných anamnestických dat. Tyto údaje jsem mohla získat pouze zprostředkovaně od Petra a Pavla, jelikož jsem kvůli ochraně osobních dat neměla přístup přímo k anamnestickým údajům Jany. Získání těchto dat přímo od Jany jsem považovala za nevhodné kvůli jejímu nízkému věku.

Nekladu si nároky na podrobný rozbor Janiných artefaktů, protože dle mého názoru je nejdůležitější proces výtvarné činnosti, jak zdůrazňuje arteterapeutický proud terapie uměním (viz podkapitola Interpretace kresby) a situace mi ani nedovolovala se Jany na její artefakty příliš vyptávat (viz podkapitola Vlastní práce s Janou). Z tohoto důvodu se při základním rozboru odkazuji většinou na teorie. Podrobné rozборы Janiných artefaktů jsem si též nenárokovala, jelikož si uvědomuji svou nedostatečnou kvalifikaci a zkušenost s arteterapeutickým rozbořem děl.

Bohužel jsem neměla více kreseb k dispozici, protože Jana si většinu obrázků chtěla ponechat, či je během tvůrčí činnosti zničila. Pravděpodobně bych tímto rozšířením překročila rozsah této práce.

V této práci jsem se velmi podrobně věnovala rozvoji mého vztahu s Janou, což ovšem napomáhalo k vykreslení její osobnosti, pochopení problematiky dítěte trpícího s CAN syndromem a porozumění Janiným kresbám.

Také jsem se zamýšlela nad možnostmi vývoje Jany. Podobné vlastnosti Jany a její matky a podezření na hraniční poruchu u matky, o kterých se zmiňuje Pavel (viz kapitola Rodinná anamnéza) naznačují transgenerační přenos (viz podkapitola Dítě jako oběť). Mohlo by to být vysvětlení nápadně stejného držení paže a ruky u matky i dcery na Janině kresbě,

kde zobrazuje svoji rodinu (viz kapitola Vlastní práce s Janou). Tento směr ve vývoji dítěte by mohl nepříznivě ovlivnit její životní cestu a v extrémním případě i následovat matčin příklad.

Na druhé straně se v teoretické části této práce (viz podkapitola Dítě jako oběť) zmiňuji o Velké pěťce, jenž zahrnuje pět vlastností, které dítěti s velkou pravděpodobností předpovídají úspěšnou životní dráhu. Dvě z těchto pěti vlastností má Jana zcela určitě inteligenci a extroverzi. Také přívětivá dokáže být a zřejmě umí i rychleji zapomínat tíživé věci, než ty milé a povznášející.

Myslím, že Jana získala důležité zkušenosti během naší spolupráce s blízkým vztahem, ale vzhledem k omezené době naší známosti si nejsem jistá, zda je to pro ni dostatečně korektní zkušenost v blízkém vztahu.

ZÁVĚR

Mou bakalářskou práci Výtvarný projev u dětí s CAN syndromem jsem si rozdělila na teoretickou a praktickou část. V první části se věnuji nejprve CAN syndromu, u kterého jsem si všímala odděleně role rodičů i dětí, a také jsem se zaměřila na příčiny týrání, zanedbávání a sexuálního zneužívání. Dále jsem se soustředila na vztah rodič-dítě a jeho vývoj.

Neméně důležitou kapitolu jsem věnovala arteterapii, kterou jsem se především pokusila vymezit, ale zmiňuji se i o různých arteterapeutických přístupech a také různých účincích arteterapie. Zvláštní pozornost jsem věnovala arteterapii u dětí, kde jsem se věnovala především vývoji dětské kresby, interpretaci a kresebným testům.

Praktická část této práce sestává z rodinné, osobní a sociální anamnézy Jany a z podrobného popisu mého pravidelného setkávání se s Janou. Z anamnézy se dozvídáme, že Jany matka si odpykala pětiletý trest za týrání a zneužívání vlastních dětí a během touto prací popisovaného období se snažila získat děti, které byly v Klokánku, zpět do své péče.

Pravidelné setkávání s Janou bylo zastřešeno Projektem Andromeda, jehož smyslem je pokusit se nahradit osobu blízkou znevýhodněným dětem, a proto bylo mým prvořadým úkolem získat si Jany důvěru a stát se pro ni osobou blízkou. V tomto úsilí sehrál Janin zájem o tvůrčí činnost zásadní úlohu, protože mi pomohl navázat kontakt s Janou a sloužil i ke komunikaci s Janou i socializaci a zprostředkoval mi hlubší pohled do Janina světa. Vlivem tvůrčího procesu integraci celé její osobnosti. Vedle artefaktů, které prozrazují obtížnou životní situaci Jany se ke konci období objevily i kresby, kde je Jana ve svém výtvarném projevu podstatně svobodnější. Přínos mé práce vidím též v autentickém popisu vztahu s Janou a podrobném podchycení problematiky života dítěte s CAN syndromem.

LITERATURA

AEPPLI, Ernst. *Der Traum und seine Deutung*. Zürich: Eugen Rentsch, 1943. ISBN 3-426-04116-2.

AKTIP - Konzultační a terapeutický institut Praha. Psychoterapie. *Psychoterapie | AKTIP* [online]. © 2006, [cit. 2015-18-7]. Dostupné z: <http://www.aktip.cz/cs/produkty-sluzby/psychoterapie/index.html>.

Andromeda. Hlavní inspirace Projektu Andromeda: MUDr. František KOUKOLÍK, DrSc. *Projekt Andromeda* [online]. © 2013 [cit. 2015-1-3]. Dostupné z: <http://www.projektandromeda.cz/spolupracovnik->.

Andromeda. O projektu. *Projekt Andromeda* [online]. © 2013 [cit. 2015-1-3]. Dostupné z: <http://www.projektandromeda.cz/informace-o-nas>.

Andromeda. Registrační formulář. *Projekt Andromeda* [online]. © 2013 [cit. 2015-1-3]. Dostupné z: <http://www.projektandromeda.cz/registrace-dobrovolniku>.

BOWLBY, John. *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Přel. Ivo MÜLLER. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-670-4.

ČESKÁ ARTETERAPEUTICKÁ ASOCIACE. Definice a cíle arteterapie. *Arteterapie.cz* [online]. © 2001 [cit. 2015-2-4]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.cz/?podkategorie=arteterapie&clanek=22>.

DAVIDOVÁ, Roseline. *Kresba jako nástroj poznání dítěte. Dětská kresba z pohledu psychologie*. Přel. Alena LHOTOVÁ a Hana PROUSTKOVÁ. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-449-4.

Fond ohrožených dětí. Klokánek. *fod.cz* [online]. © 2014 [cit. 2015-4-10]. Dostupné z: <http://www.fod.cz/nase-cinnost/klokank>.

GLASER, Danya. Emotional abuse and neglect (psychological maltreatment): a conceptual framework. *Child abuse & neglect*. 2002, 26, p. 702. DOI: 10.1016/S0145-2134(02)00342-3. Dostupné z: http://www.researchgate.net/profile/Danya_Glaser/publication/223036791_Emotional_abuse

[and_neglect_\(psychological_maltreatment\)_a_conceptual_framework/links/53d222aa0cf228d363e911ed.pdf](https://www.portál.cz/and_neglect_(psychological_maltreatment)_a_conceptual_framework/links/53d222aa0cf228d363e911ed.pdf).

HARTL, Pavel. a HARTOVÁ, Helena. Psychologický slovník. Praha: Portál, 2000. s. 55. ISBN 80-7367-178-7.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0219-6.

LANGMEIER, Josef a KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. 4. přepr. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2006. ISBN 978-80-247-1284-0.

LANGMEIER, Josef a MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. 4. dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1983-5.

LIEBMANNOVÁ, Marian. *Skupinová arteterapie: nápady, témata a cvičení pro skupinovou výtvarnou práci*. Přel. Johana ELISOVÁ. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-864-3.

MAHLEROVÁ, Margaret, ed. *Psychologický zrod dítěte*. Přel. Slavoj TITL, Jana MALCOVÁ a Jaromír TEICHMAN. Praha: Triton, 2006. ISBN 80-7254-722-4.

MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0332-7.

Arteterapie: Rožnovská interpretační arteterapie. *Arteterapie.wz.cz* [online]. © 2008 [cit. 2015-2-3]. Dostupné z: <http://www.arteterapie.wz.cz/arteterapie.html>.

PÖTHE, Peter. *Dítě v ohrožení*. 2. rozš. vyd. Praha: G plus G, 1999. ISBN 80-86103-21-8.

Psychoterapie Anděl: psychologické centrum. Přepište učebnice vývojové psychologie. *psychoterapie-andel.cz* [online]. © 2015 [cit. 2015-7-2]. Dostupné z: <http://www.psychoterapie-andel.cz/prepiste-ucebnice-vyvojove-psychologie>.

RÖHR, Heinz-Peter. *Závislé vztahy : Léčba a uzdravení závislé poruchy osobnosti*. Přel. Petr BABKA. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-853-1.

RUBINOVÁ, Judith A., ed. *Přístupy y v arteterapii. Teorie a technika*. Přel. Johana ELISOVÁ. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-093-5.

SYŘIŠŤOVÁ, Eva, ed. *Skupinová psychoterapie psychotiků a osob s těžším somatickým postižením*. Praha: Avicenum, 1989. ISBN 08-052-89.

ŠICKOVÁ–FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-408-3.

TIETZE, Heinrich G. *Imagination und Symboldeutung*. Genf: Ariston, 1985. ISBN 3-426-04136-7.

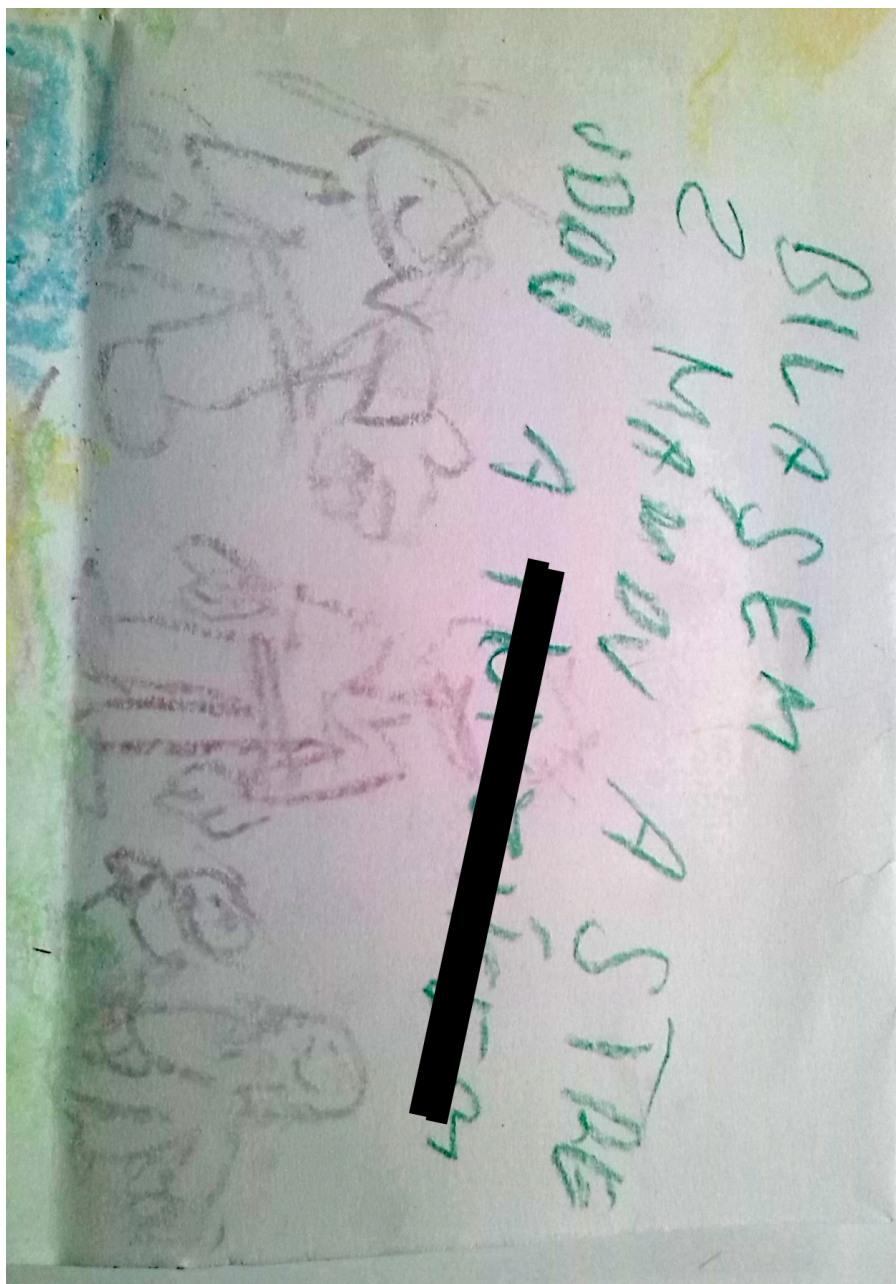
ŽENATÁ, Kamila. *Obrazy z nevědomí*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-033-X.

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA Č. 1: Jana s kamarádkou na houpačce

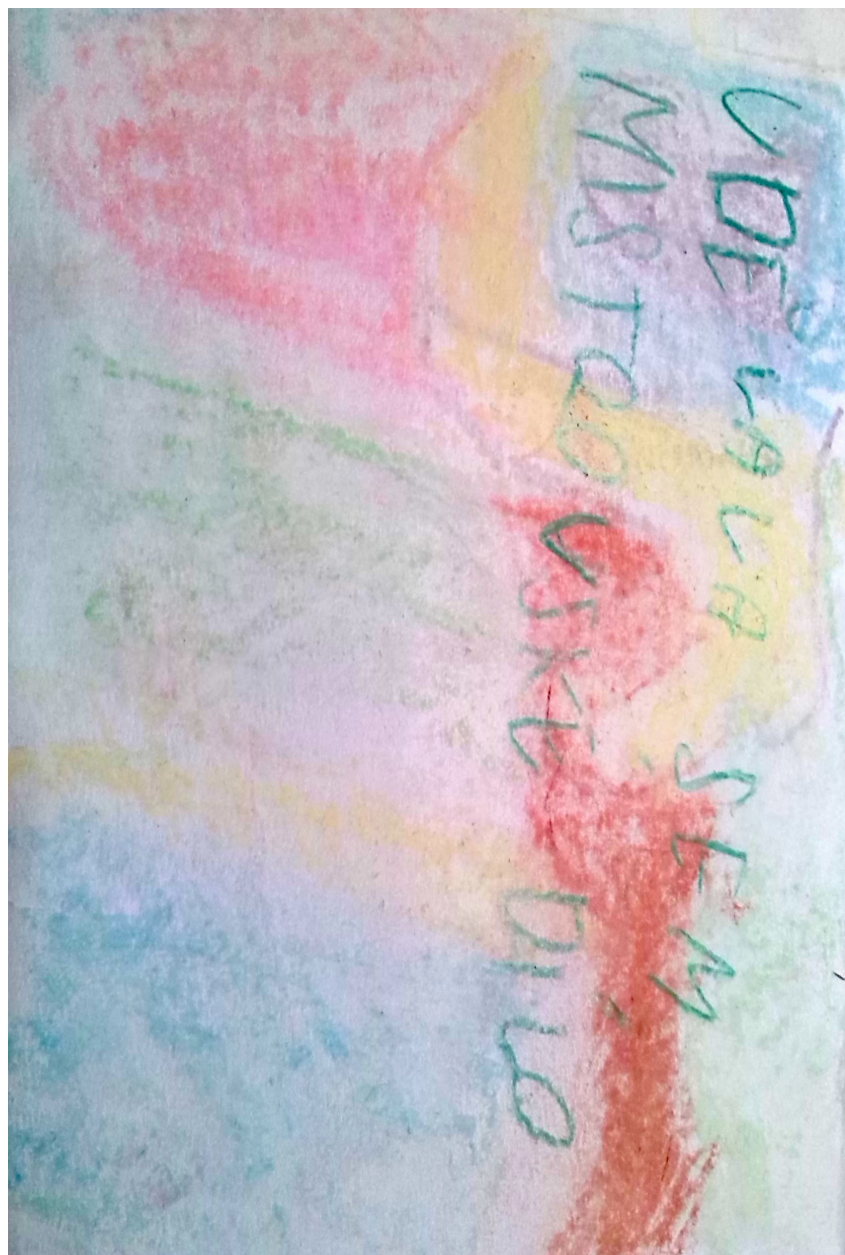
PŘÍLOHA Č. 2: Rodina Jany

PŘÍLOHA Č. 3: Náš vztah na začátku a teď a obrázek „CO CÍTÍM!!“

**PŘÍLOHA Č. 4: Obrázek: „UDĚLALA SEM
MISTROVSKÉ DÍLO “**

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autorky: Saša Hašková

Studijní program: B7701 Psychologie

Studijní obor: Psychologie

Název práce: Výtvarný projev u dětí s CAN syndromem

Počet stran (bez příloh): 58

Celkový počet stran příloh: 4

Počet titulů české literatury a pramenů: 15

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 3

Počet internetových odkazů: 8

Vedoucí práce: Mgr. Jan Kulháněk

Rok dokončení práce: 2015

EVIDENČNÍ LIST KNIHOVNY

Souhlasím s tím, aby má bakalářská/diplomová práce byla využívána ke studijním účelům.

V Praze, dne:.....

.....

Uživatel/ka potvrzuji svým podpisem, že pokud tuto bakalářskou/diplomovou práci využiji ve své

práci, uvedou ji v seznamu literatury a budou ji řádně citovat jako jakýkoliv jiný pramen:

Jméno, příjmení	Adresa	Datum	Podpis

**Posudek vedoucího/opponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Saša Hašková

Obor studia: psychologie

Název práce: VÝTVARNÝ PROJEV U DĚTÍ S CAN SYNDROMEM

(DEMONSTROVÁN NA PŘÍPADOVÉ STUDII JANY)

Vedoucí/oponent* práce: Jan Kulhánek

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 58

Počet stránek příloh: 4

Počet titulů v seznamu literatury: 26

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

	x			
--	---	--	--	--

Závažnost tématu

	X			
--	---	--	--	--

Oborová příléhavost tématu

	X			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

Formální zpracování

	X			
--	---	--	--	--

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace,

	X			
--	---	--	--	--

parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	X			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

Metody práce

		X		
--	--	---	--	--

Vhodnost a úroveň použitých metod

		X		
--	--	---	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	X			
--	---	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Využití praktických zkušeností

Obsahová kritéria a přínos práce

	X			
--	---	--	--	--

Přístup autora k řešení problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	X			
--	---	--	--	--

Naplnění cílů práce

	X			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	X			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost

	X			
--	---	--	--	--

výsledků v praxi

		X		
--	--	---	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

Proč je podle vás vhodnou volbou arteterapie při práci s klienty s CAN?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Práce je podle mě výborná, precizní zpracování literatury spolu s osobní zkušeností s prací s klientkou tvoří přehledná a odborně erudovaný text.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: výborná

Datum, podpis: 7.9.2015

**Posudek oponenta bakalářské práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Saša Hašková
 Obor studia: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii
 Název práce: Výtvarný projev u dětí s CAN syndromem
 Oponent práce: Mgr. Michaela Titmanová

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 58
 Počet stránek příloh: 4
 Počet titulů v seznamu literatury: 15 české literatury, 3 zahraniční literatury, 8 internetových odkazů

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Oborová příléhavost tématu

	1			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	1	2		
--	---	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	1			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	1			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	1			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	1			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	1			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

	1			
--	---	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

0				
---	--	--	--	--

Naplnění cílů práce

	1	2		
--	---	---	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

	1			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	1			
--	---	--	--	--

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost
výsledků v praxi

	1			
--	---	--	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce
(publikace, referáty, apod.)

	1			
--	---	--	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

V čem vidí studentka přínos své práce?

Vidí studentka možnosti dalšího rozpracování a navázání na zpracované téma?

Celkové zhodnocení, klady/nedostatky:

Ce

Autorka zpracovala ve své BP téma výtvarného projevu u dětí s CAN syndromem. BP obsahuje teoretickou i praktickou část. Autorka si pravděpodobně klade za cíl popsat problematiku výtvarného projevu u dětí s CAN a tuto teorii ilustrovat na případové studii – nicméně cíl práce jsem v práci explicitně vyjádřený nenašla.

Autorka v teoretické části uvádí veškeré relevantní teoretické poznatky o problematice CAN a arteterapii. Kromě zmíněných teoretických poznatků vztažných k CAN syndromu a arteterapii autorka věnuje prostor i pro popis vztahu mezi rodičem a dítětem z vývojového hlediska, což později v praktické části čtenáři pomáhá dokreslovat jemné terapeutické nuance, ke kterým během práce s klientkou dochází. Stejně tak vhodně autorka zařadila kapitolu o vazbě – připoutání dítěte k matce. I tento teoretický materiál mohl čtenář využít v praktické části, kdy autorka popisuje úskalí ve vývoji vztahu s klientkou.

Jak sama autorka reflektuje v práci, nepodařilo se jí nashromáždit mnoho obrázků. Určitě by pak práce více dostala svého názvu „Výtvarný projev dětí s CAN syndromem“. Přes tento nedostatek, který ale autorka nemohla nijak ovlivnit, považuji práci za velmi dobrou, je evidentní pečlivé zpracování a promyšlení práce. Současně je znatelná interpretační schopnost autorky a cit pro práci s klientem.

V práci mi chybí větší důraz na nutnost posuzovat a interpretovat kresby v kontextu klienta a titul „Děti v tísní“(PETERSON, HARDIN), který se přímo věnuje dětské kresbě dětí týraných a zneužívaných.

Přesto při dobré obhajobě navrhuji práci ohodnotit jako „výbornou“, jedná se o kvalitně zpracovanou BP.

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: výborně

Datum, podpis:

15.8.2015 *Michaela Johnson*